

Miriam Hollmer

Församlingsdiakoni i förändring?

Svenska kyrkans sociala arbete så som det utförs av församlingsdiakonerna

Foto: Kristina Strand Larsson

Del I

Inledning

Sammanställning av resultaten	5
Undersökningens upplägg	7
Indelning i typorter	8
Svarsstatistik	9

Del II

Församlingens sociala arbete

Familjesamtal eller familjerådgivning	11
Sorgegrupper över församlingsgränserna	12
Självhjälsgrupper eller "profylaktisk diakoni"?	13
Missionskyrkan vanligaste samarbetspartnern bland religiösa samfund	16
Verksamheter som prioriteras av församlingen	17
Kyrkan delar ut miljontals kronor i ekonomiskt bistånd varje år	24
Många nya verksamheter och målgrupper	26

Del III

Diakonernas sociala arbete under en vecka

Med vilka andra samarbetade diakonerna?	28
Själavård och uppvaktningar	30
Hjälp i krissituationer	32
Vilka sorters verksamheter deltog diakonerna i under veckan?	34

Del IV

Avslutande diskussion

Håller inriktningen på kyrkans sociala arbete på att ändras?	36
Det har skett en förändring sedan 1994	39
Skillnad mellan land och stad	40
Opinionsbildning	43
Vilken roll ska kyrkan ha i förhållande till samhällets ansvar?	45
Avslutning	46

Litteraturförteckning	48
------------------------------	-----------

Del I

Inledning

Runt om i landet görs varje dag insatser för att stötta personer som har det svårt: ensamma, flyktingar, föräldrar, hemlösa, gamla och sjuka. Hemlösa får en bit mat, sjuka får möjlighet att prata om det som drabbat dem eller kanske bara någon som håller dem i handen en stund. Det sociala arbetet innebär allt från att se till att barn och unga hittar mötesplatser i öppen förskola eller ungdomsverksamhet till att prata med par som behöver hjälp med sin relation – men kanske också helt nya former av verksamhet eller kontaktvägar som hittills inte har fångats upp i statistiken.

I början av november 2009 genomförde analysenheten på kyrkokansliet en studie av det sociala arbete som Svenska kyrkans församlingsdiakoner bedriver.¹ Omkring ett tusen församlingsdiakoner fick under en vecka möjlighet att fylla i en webbaserad enkät. Det blev som en form av dagbok där diakonerna redogjorde för genomförda arbetsuppgifter.

Naturligtvis finns det fler inom kyrkan som bedriver socialt arbete, på samma sätt som det finns fler än diakoner som bedriver diakonalt arbete. Studien ger därför ingen heltäckande bild av det sociala arbete som kyrkan bedriver. Däremot kan undersökningen ge en förhållandevis god uppfattning om vilken form av socialt arbete som församlingsdiakonerna utför.² Samtidigt bör man vara medveten om att ungefär 35 procent av pastoraten inte har en diakon och att dessa därför inte ingår i studien.³ För de pastorat som har diakoner är svaren dock representativa.

Sammanställning av resultaten

För den som snabbt vill orientera sig bland resultaten finns de sammanställda nedan. I slutet av rapporten följer längre diskussioner om resultaten. De möjligheter och utmaningar som tas upp där finns inte med i sammanställningen nedan.

- Inom många församlingar tycks det pågå ett förändringsarbete inom det sociala arbetet. Verksamhet som inriktas mot särskilt utsatta grupper verkar öka jämfört med tidigare undersökningar.
- 66 procent uppger att församlingen har startat någon ny form av social verksamhet under de senaste åren.

¹ Analysenheten hade medvetet valt att inte använda ordet diakoni. När kyrkokansliet tidigare försökte samla in statistik kring diakonin tillsammans med den vanliga församlingsstatistiken visade sig begreppet diakoni vara både laddat och svåravgränsat. "Socialt arbete" bedömdes som mer neutralt och tydligare kopplat till det samhällsintressanta begreppet social ekonomi.

² Enkäten innehöll dessutom ett antal frågor om församlingen överlag, vilket gör att denna rapport visar även annat socialt arbete än det som bedrivs av diakonerna.

³ Eftersom 2009 års statistik inte var färdigställd när denna rapport skrevs gäller uppgiften för 2008. Majoriteten av de pastorat som inte har någon diakon ligger på landsbygden.

- Satsningar på olika områden, nya verksamheter eller målgrupper görs framförallt i de större städerna.
- Församlingsdiakonerna arbetar mer med äldre och utsatta än med barn och unga. Utsatta barn deltar framför allt i verksamhet som arrangeras utanför kyrkan. Äldreaktiviteter är däremot i hög grad inomkyrkligt.
- Även om det inte går att komma fram till en exakt summa kan man se att Svenska kyrkan under ett år uppskattningsvis delar ut 60 miljoner kronor. Det tycks inte förekomma att man försöker förutse vilka behov som kan komma att uppstå till följd av exempelvis förändringar i det omgivande samhället.
- De flesta diakoner arbetar ensamma en stor del av sin arbetstid. När de samarbetar är det oftast med en präst eller annan kollega. Samarbete med icke-kyrkliga yrkesgrupper är inte så vanligt, men när så sker är det oftast med vårdpersonal och socialarbetare.
- Självvård och hembesök är ett vanligt inslag i diakonernas arbete, särskilt under måndagar. Över 80 procent av de diakoner som svarade på undersökningen hade bistått med självvård under veckan, oftast genom personligt möte eller via telefon.
- För många diakoner var det svårt att svara på hur många personer de hade bistått. Hur definierar man egentligen bistått?
- Oftast har diakonen hjälpt människor i en krissituation som inte berör ekonomiska frågor eller våld. Den vanligaste hjälpen är samtalsstöd.
- Sorgegrupper är vanliga men arrangeras ofta tillsammans med andra församlingar eller pastorat.
- 79 procent svarade att församlingen inte erbjuder familjerådgivning. De som erbjuder familjerådgivning ser, trots det, inte detta som prioriterad verksamhet.

Det finns ett brett urval av olika sorters grupper, men vad som är en självhjälpsgrupp och inte är inte alltid helt klart. Det är också oklart hur man ska se på verksamhet som syftar till att förebygga problem.

- En majoritet av de svarande samarbetar med andra religiösa samfund i det sociala arbetet. Missionskyrkan tycks vara den vanligaste samarbetspartnern. I Lunds stift är det vanligare med samarbete över religionsgränserna.
- Utöver de kyrkliga handlingarna är barn och unga ofta ett prioriterat verksamhetsområde för församlingarna, och många driver öppen förskola.
- 31 procent uppger äldreboenden som prioriterad verksamhet. Det vanligaste är att man regelbundet besöker olika äldreboenden för samtal, andakter, sångstunder och annat. I församlingar på landsbygd eller i glesbygd är äldreboende högre prioriterat än andra verksamheter.
- Diakonicentraler, alltså samordningscentraler för det diakonala arbetet, förekommer främst i större städer.

- Närmare 33 procent av församlingarna har någon form av caféverksamhet, allt från kulturcafé till café för psykiskt sköra. Ibland fungerar caféet som en sorts diakoncentral.
- Församlingarna driver oftast inte fritidsgård men det finns andra träffpunkter för ungdomar.
- Stöd till hemlösa ges av knappt 20 procent av församlingarna, och då främst i större och medelstora städer. Eget härbärke är mer sällsynt än annat stöd.
- 22 procent ger stöd åt flyktingar men insatserna varierar från att ta emot dem som eventuellt söker upp församlingen till att driva mer organiserad verksamhet.
- Arbete med socialt utsatta barn och unga är relativt vanligt och tycks ofta vara mer organiserat än flyktingarbetet.
- 553 personer (51 procent) har svarat på enkäten. 382 av dem gick igenom hela enkäten. Svaren är förhållandevis jämnt fördelade bland landets diakoner. Svarsfördelningen är jämn över hela landet och dess proportion i förhållande till diakontäthet i såväl stift som stad och landsbygd är mycket god.

Undersökningens upplägg

Enkätens struktur

Enkäten var elektronisk och pågick under vecka 45 år 2009, måndag till och med söndag. Enkäten var uppdelad i två delar. Den första bestod av grundläggande frågor om församlingens sociala verksamhet överlag och allmänna fakta om diakonen som exempelvis kön och tjänstgöringsstift. Den andra delen bestod av frågor som ställdes varje veckodag om olika arbetsuppgifter. (Enkäten finns bifogad i bilaga 1).

Rapportens disposition

I den första delen tecknas bakgrund, svarsstatistik och de svarandes representativitet. Del två redovisar svaren för enkätens allmänna frågor om församlingens sociala arbete, medan de frågor som diakonerna fick svara på om sitt eget arbete under en vecka finns redovisade i del tre. I del fyra finns en avslutande diskussion om vad man kan läsa ut av enkätsvaren Litteraturlista och bilagor återfinns i slutet av denna rapport.

Vad är socialt arbete?

År 2000 definierade International Federation of Social Workers socialt arbete som något som: ”verkar för social förändring, problemlösning i mänskliga relationer, empowerment och frigörelse med syfte att öka människors välfärd. [...] Principer om mänskliga rättigheter och social rättvisa är grundläggande för socialt arbete.”⁴

⁴ International Federation of Social Workers (2000). Begreppet socialt arbete tycks dock i likhet med diakoni vara ganska svåravgränsat. En C-uppsats vid Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet diskuterar svårigheten i att hitta en samstämmig definition av vad socialt arbete är. (Maria Norén, ”Vad är socialt arbete? En studie av begreppet socialt arbete i teori och praktik”, C-uppsats, Göteborgs universitet (2009).

Analysenheten har medvetet valt att inte använda begreppet diakoni eftersom det vid tidigare försök till undersökningar har visat sig leda till definitionssvårigheter.⁵ Att i stället använda begreppet socialt arbete kan även bidra till att tydligare koppla kyrkans sociala/diakonala arbete till det vidare begreppet social ekonomi, som är av intresse rent samhällsmässigt.

Diakoni är en form av socialt arbete. En diakon i Svenska kyrkan ska utifrån en kristen livsåskådning vara en röst för människor i utsatta och marginaliserade livssituationer.⁶

Till den här studien valdes populationen Sveriges församlingsdiakoner och i vilken utsträckning de utför ett socialt arbete. Det finns förstås socialt arbete som utförs av andra än diakoner, och det finns diakoner som har andra typer av tjänster än vanlig församlingstjänst. Men som alltid måste man göra en begränsning för att urvalet inte ska bli ohanterligt stort. Det kändes då naturligt att fokusera på församlingsdiakonerna. Även Sjukhuskyrkans diakoner har tagits med i studien eftersom de är anställda av en församling.

Indelning i typer

Eftersom Svenska kyrkans församlingar och samfälligheter i många fall har helt olika förutsättningar när det gäller storlek, folkmängd och geografiskt läge har vi valt att dela in samfälligheter (eller församlingar som utgör självständiga ekonomiska enheter) i typer. Statistiska Centralbyrån har tagit fram en typindelning som huvudsakligen bygger på tre variabler: folkmängd, tätortsgrad och geografiskt läge. Indelningen har resulterat i åtta olika församlings/samfällighetsgrupper: storstad, förort, större stad, medelstor stad, större tätort, mindre tätort, landsbygd samt glesbygd.

De allra flesta enheter finns inom kategorierna större och mindre tätort samt landsbygd och glesbygd. De har alla mindre än 20 000 invånare, men varierar i tätortsgrad och befolkningstäthet. Tätortsgraden bestäms av hur stor andel av församlingen eller samfällighetens befolkning som bor i en tätort.

Storstadsförsamlingar: Gruppen storstadsförsamlingar består av 31 enheter och omfattar alla församlingar/samfälligheter i Stockholms, Göteborgs och Malmö stad.
Förort: Gruppen Förort består av 87 enheter och utgörs av församlingar/samfälligheter i förortskommuner i storstadsregionerna.

⁵ Under 1997 och 1998 gjorde Svenska kyrkans forskningsenhet ett försök att samla in statistik kring de diakonala uppgifterna via den årliga redovisningen av församlingsstatistik. Församlingarna ombads att ge uppgifter om besöksverksamhet och fältarbete, men det visade sig att frågorna var svåra att svara på, dels på grund av att man inte alltid förstod vad som efterfrågades, men också för att verksamheten var väldigt svåravgränsad. Många vände sig emot att göra avgränsningar mot den egna uppfattningen. Även om många ändå var positiva till att diakonin skulle synliggöras togs frågorna därför bort från församlingarnas verksamhetsstatistik 1999.

⁶ Denna formulering är rapportförfattarens egen och ska inte ses som ett försök till definition. Någon vedertagen, oproblematiserad definition av diakoni tycks inte finnas. I antologin "Diakoni: tolkning, historik och praktik" ägnas ett helt kapitel åt att diskutera vad som menas med diakoni. Författarna diskuterar olika förslag på diakonidefinition men låter det vara upp till läsaren att utifrån sin utgångspunkt välja den definition som passar. (Erik Blennberger och Mats J Hansson, "Vad menas med diakoni?" i *Diakoni: tolkning, historik och praktik*, av Erik Blennberger och Mats J Hansson (red.), (Stockholm, Verbum), 2008.

Större stad: Gruppen Större stad består av totalt 14 samfälligheter som har en befolkning på mer än 50 000. Uppsala, Linköpings och Växjö kyrkliga samfälligheter är några exempel ur denna grupp.

Medelstor stad: Gruppen Medelstor stad består av församlingar och samfälligheter (totalt 38) som har en befolkning på mellan 20 000 och 50 000 invånare. Karlskoga församling, Luleå, Nyköpings och Mora kyrkliga samfälligheter räknas exempelvis till denna grupp.

Större tätort: Gruppen Större tätort (129 enheter) består av församlingar/samfälligheter med mer än 80 procents tätortsgrad, som t ex Forshaga, Gnosjö och Hudiksvall-Idenor.

Mindre tätort: Enheterna i Mindre tätort (196 stycken) har en tätortsgrad på 60-80 procent. Exempel på församlingar/samfälligheter inom gruppen mindre tätort är Gränna-Visingsö, Markaryd och Orsa.

Landsbygd: Gruppen Landsbygd omfattar 240 församlingar och samfälligheter med en tätortsgrad som understiger 60 procent. Daga församling i Strängnäs stift, Gryta samfällighet i Uppsala stift och Nordingrå församling i Härnösands stift tillhör alla Landsbygdsgruppen.

Glesbygd: Glesbygdsgruppen är den minsta bland de åtta församlingsgrupperna med knappt fyra procent av medlemmarna i Svenska kyrkan. Denna grupp omfattar 98 församlingar/samfälligheter med en tätortsgrad på mindre än 75 procent och mindre än 6 invånare per kvadratkilometer. Exempel på församlingar i glesbygd är Arjeplog i Luleå stift, Ljusdal-Ramsjö i Uppsala stift och Svärdsjö i Västerås stift.

Svarsstatistik

553 personer (51 procent) har svarat på enkäten. 382 av dem gick igenom hela enkäten. Svaren är förhållandevis jämnt fördelade bland landets diakoner.

Svarsfördelningen är jämn över hela landet och dess proportion i förhållande till diakontäthet i såväl stift som stad och landsbygd är mycket god.

Urval

Inbjudan att delta i studien skickades ut till alla församlingsdiakoner som hade e-post. E-postadresserna tillhandahölls av stiftsdiakonerna. Omkring 1 000 församlingsdiakoner erbjöds att delta i undersökningen. De församlingar som inte har någon anställd diakon ingår alltså inte i studien.⁷

Svarsstatistik

Cirka 35 procent av alla församlingsdiakoner gick igenom hela enkäten. De flesta som påbörjat enkäten utan att slutföra den slutade efter några frågor som upplevdes som svåra eller känsliga. Det gällde bland annat frågorna om pastoratstillhörighet, om hur många personer man bistått under dagen samt hur mycket församlingen delade ut till behövande. De vanligaste skälen till att inte delta i undersökningen var sjukdom och

⁷ År 2008 saknade 35 % av pastoraten en diakon (uppgiften gäller för 2008 eftersom 2009 års statistik inte är färdigställd). Majoriteten av de pastorat som inte har någon diakon ligger på landsbygden.

semester (enligt de cirka 60 personer som hörde av sig för att förklara varför de inte svarat). Några få hade inte längre församlingsdiakontjänster.

	ANTAL SVAR	PROCENT
Svarat på hela enkäten	382	35,6
Svarat delvis 171	16,0	
Avanmällda	160	14,9
Ej svarat	339	31,6
Ej kontaktbara	20	1,9

Förenklat kan man ställa upp det så här:

Svarat	553	51,5
Ej svarat	519	48,4

Av dem som hade svarat på vilket kön de tillhörde (553 st) var 87 procent kvinnor och knappt 13 procent män. Bland Svenska kyrkans samtliga diakoner är 16 procent män.⁸ De svarande är alltså relativt representativa för könsfördelningen bland alla diakoner.

Ungefär tre fjärdedelar av de svarande arbetar heltid. Några diakoner hade hela eller delar av sin tjänst som specialdiakoner, exempelvis sjukhusdiakon, diakon inom kriminalvården eller inom kyrka-arbetsliv. En person var vigd diakon men hade huvudsakligen hand om personal och ekonomifrågor. En annan var församlingsdiakon men hade chefsansvar, vilket innebar att mycket tid gick till att leda personal.

Representativitet

Grovt räknat har alltså 51 procent av de tillfrågade svarat på enkäten. Det kan vara intressant att jämföra svarsstatistiken för denna undersökning med antalet diakonbefattningar i Svenska kyrkan 2009. En sådan jämförelse visar att antalet svarande överlag är representativt i förhållande till antalet diakoner i procent av landets diakontjänster. Det kan ses som ett mått på att undersökningens resultat inte är snedvridet.

Man kan också jämföra representativiteten utifrån storleken på tjänsteorten. Även där visar sig överensstämmelsen vara relativt god.⁹ Storstäderna har något fler svarande, men överlag följer antalet som helt eller delvis svarat på enkäten antalet diakontjänster relativt väl. Även det kan ses som ett mått på att undersökningens resultat inte är snedvridet.

⁸ Svenska kyrkans matrikel 2009, s 465.

⁹ Följande indelning är gjord per ekonomisk enhet och är hämtad från Svenska kyrkans ekonomiska statistik 2008. På grund av att undersökningen gjordes 2009 har organisationsförändringar mellan åren gjort att ett fåtal pastorat översatts enligt 2008 års organisation.

Tabell 1. Representativitet stad/landsbygd.

Källa: Svenska kyrkans statistikdatabas, Statistiska centralbyrån

TYP	ANDEL DIAKONER	ANDEL AV SVAR
Förort	14,97%	15,19%
Glesbygd	3,25%	2,22%
Landsbygd	6,41%	5,74%
Medelstor stad	14,41%	14,07%
Mindre tätort	14,00%	13,52%
Storstad	13,85%	16,67%
Större stad	17,00%	17,59%
Större tätort	16,11%	15,00%
Totalt	100,00%	100,00%

Sammanfattningsvis är svarsstatistiken alltså inte nämnvärt snedfördelad på grund av att fler i större städer eller glesbygd har svarat jämfört med hur många diakontjänster det finns. Därför är svaren att betrakta som representativa för landets diakoner.

I och med att undersökningen riktar sig till diakoner så påverkas resultatet förstås av att antalet anställda diakoner varierar i landet. Vissa församlingar har valt att inte ha någon anställd diakon. Det kan därför vara intressant att jämföra antalet diakontjänster med antalet medlemmar i varje stift, för att se om något stift är underrepresenterat i förhållande till hur många diakoner de har per medlem. En sådan jämförelse visar att det inte är så enkelt som att storstäder har fler diakoner sett till antalet medlemmar. Antalet diakontjänster per medlem varierar inom landet, men glesbygdsstiftet Luleå har lika många tjänster per medlem som storstadspräglade Göteborg. Stockholm och Lunds stift, med storstaden Malmö, har lägst antal diakoner jämfört med antalet medlemmar. Även utifrån detta perspektiv kan svaren därför sägas vara representativa på så vis att svarsfrekvensen motsvarar antalet tjänster per medlem.

Del II

Församlingens sociala arbete

Diakonerna fick inledningsvis besvara några allmänna frågor om församlingens sociala arbete. Genom det kunde även sådana verksamheter som inte utfördes just under undersökningsveckan eller specifikt av diakonen fångas upp.

Familjesamtal eller familjerådgivning

79 procent svarade att församlingen inte erbjuder familjerådgivning. Eventuella sökande har däremot ändå möjlighet att samtala med någon om sin parrelation.

Familjerådgivning som begrepp är formellt förknippat med högre krav på auktoriserad terapeutisk verksamhet. De situationer där diakonen eller prästen har samtal med par rörande familjefrågor kan i stället kallas familjesamtal.

I enkäten frågades efter huruvida församlingen erbjuder familjerådgivning. 79 procent svarade nej. Men att församlingen sällan erbjuder familjerådgivning är inte samma sak som att eventuella sökande inte får prata med någon om sin parrelation. Så här skriver till exempel en diakon i Luleå stift som svarat nej: ”Nej, inte av auktoriserade familjerådgivare. Däremot har jag ofta familjesamtal med familjer i kris.” Flera av dem som har svarat nej skriver i den öppna kommentaren att de hänvisar till samfällighetens eller stiftets familjerådgivning. Andra som också hänvisar till en mer centraliserad familjerådgivning har i stället svarat ja. De många nejsvaren visar alltså inte i vilken mån kyrkan kan stödja en krisande relation. Eftersom familjerådgivning ställer högre krav på terapeutisk kompetens kan det av naturliga skäl mer sällan erbjudas inom en församling. Man hänvisar därför ofta till en terapeut som är anställd av samfälligheten eller till och med stiftet. I Stockholm är det till exempel vanligt att man har gått samman till en gemensam Kyrkans familjerådgivning, dit par kan få gå på samtal för en rabatterad summa.¹⁰ Vanliga samtal om familj och parrelation kan däremot ges av diakonerna.

Sorgegrupper över församlingsgränserna

Sorgegrupper är vanliga men arrangeras ofta tillsammans med andra församlingar eller pastorat.

Sorgegrupper är mycket vanligt. Endast 12 procent (av 498 svarande) erbjuder inte sorggrupper. En sorggrupp träffas oftast 4-6 gånger, ibland i församlingens regi, ibland i samarbete med andra församlingar eller pastorat. ”Vi gör detta tillsammans med två andra pastorat. För att komplettera detta inbjuder vi regelbundet till temakvällar om sorg”, skriver en kvinna i Göteborgs stift. En diakon skriver att de har sorggrupper två gånger per år för maka/make/sambo/särbo. En diakon är

¹⁰ Läs mer på <http://www.kyrkansfamiljeradgivning.org/>

huvudansvarig för sorgegruppen men leder själva träffarna tillsammans med präst. Ungefär en månad efter dödsfall skickas en hälsning och information om sorgegruppen ut tillsammans med erbjudande om enskilda samtal.

I de fall där man inte har sorgegrupper beror det ofta på att man inte får ihop en tillräckligt stor grupp. En diakon skriver: ”Vi försöker arrangera grupper, men ofta blir antalet anmälda deltagare för få, varför det blir enskilda samtal i stället.” En annan planerar samarbete med ett annat pastorat med samma erfarenhet. Ibland är emellertid till och med pastoraten för små. En diakon i ett mellansvenskt stift säger att ”vi är ett för litet pastorat för att kunna ha sorgegrupper. Flera av dem som dör här har inga anhöriga på orten.” I vissa glesbygdsområden kan det också vara så att avstånden är för stora. Däremot kan man se att i de fall då man inte har möjlighet att erbjuda egna sorgegrupper kan ett samarbete kompletteras genom att församlingen exempelvis erbjuder temakvällar om sorg.

Sjukhuskyrkan erbjuder ibland specialiserade sorgegrupper, något som av naturliga skäl kan vara svårt för en vanlig församling. ”Förutom församlingens traditionella sorgegrupper bjuder Sjukhuskyrkan in till riktad sorgegrupp, exempelvis för dem som har förlorat barn eller förlorat närstående vid suicid”, skriver en diakon i norra Sverige.

Självhjälpsgrupper eller ”profylaktisk diakoni”?

Det finns ett brett urval av olika sorters grupper, men vad som är självhjälpsgrupp är inte alltid helt klart. Och hur ska man tolka verksamhet som syftar till att förebygga problem?

Magnus Karlsson från Ersta Sköndal högskola definierar självhjälpsgrupp som ”en mindre, deltagarstyrd samling av människor som regelbundet träffas för att bearbeta gemensamma problem genom ömsesidigt stöd och hjälp.”¹¹ Det innebär alltså att en självhjälpsgrupp syftar till att lindra eller lösa ett problem som alla i gruppen i någon mån delar, och att gruppen styrs av deltagarna själva, inte av en ledare.

I enkäten fick diakonerna frågan om församlingen driver självhjälpsgrupper. Majoriteten (67 procent) svarade nej. Bland dem som svarade ja var några osäkra på om det fanns självhjälpsgrupper och vad som egentligen menades med det. De många kommentarerna visar att det finns en ganska stor osäkerhet kring vad en självhjälpsgrupp är. Många ansåg att sorgegrupper borde räknas som en självhjälpsgrupp. Men eftersom sorgegrupper har en ledare (ofta präst eller diakon) räknas de egentligen inte som självhjälpsgrupper, trots att deltagarna naturligtvis hjälper varandra i sorgeprocessen. Några av de grupper som diakonerna listade som självhjälpsgrupper räknas inte som det eftersom de har en ledare eller inte direkt tycks handla om att erbjuda gemensam hjälp för att bearbeta problem (som till exempel hjärngympa eller läsecirklar).

Vissa sorters grupper nämns oftare än andra i enkätcommentarerna: långtidssjukskrivna, långtidsarbetslösa, leva vidare-grupper, grupper för personer med

¹¹ I sin avhandling ”Själv men inte ensam- om självhjälpsgrupper i Sverige” (2002).

missbruksproblematik (både som anhöriga och som missbrukare) samt olika former av föräldraskapsstödgrupper.

Antalet grupper är annars överlag väldigt varierande. Som en person i Västerås stift konstaterar kan självhjälsgrupper ha en stor mängd inriktningar: ”I samarbete med självhjälscenter i Västmanland erbjuds ett stort antal självhjälsgrupper; långtidsarbetslösa, långtidssjukskrivna, fibromyalgi, en oändlig mängd, bara fantasin sätter gränser”. Ett självhjälscenter kan förstås, som i Västmanland, göra det lättare att erbjuda ett stort utbud av grupper. Men variationen på grupperna är stor i vilket fall. En kortfattad uppställning visar bredden i det samlade utbudet av grupper:

Föräldrar som mist ett barn	Öppen grupp för bland annat missbrukare
Långtidssjukskrivna	Anhörigstöd till äldre
Kvinnogrupp	Stödgrupper för barn till missbrukare och psykiskt sjuka
Ensamstående föräldrar	Utbrändhet
Sjukskrivna	Vankontakt, grupp som träffas och stöttar varandra
Utförsäkrade	Stöd till hemlösa
Whiplash	Föräldragrupper
Sömngrupp	Erfarenhetsgrupper för amputerade
Livsfrågor	Jagstärkande samtal och avspänningsövningar
Döva och dövblinda	Singel-mingel
Föräldrar som mist tonårsbarn	Årgång-grupp för att öka utbytet mellan generationsgränserna
Anhöriga som mist någon genom självmord (i samarbete med SPES)	Katekumenat
Misshandlade kvinnor	Samtalsgrupp
Smärta (fysisk eller psykisk)	Hjäringympa
Stödgrupp för strokedrabbade	Vuxendialog
Tjejgrupp	Läsecirklar
Mansgrupp	Gymnastik för äldre
Sorgegrupp	Musiklyssnargrupp
Anhörigcafé- träffpunkt för anhörigvårdare (i samarbete med PRO, Röda korset och offentlig förvaltning)	Mat och prat (matlagningskurs i huvudsak för män)
Kvinnocafé för invandrarkvinnor	Kroniskt sjuka
Kurs för att lära sig att klara sin ekonomi	Relation/familj
Anonyma alkoholister	Leva vidare-grupper
Anonyma narkomaner	Psykiskt sköra
Arbetslösa eller långtidssjukskrivna kvinnor	Linusgrupp
Wellbeing	Sinnesrogrupp
Svenskträning	

Den kanske mest kända formen av självhjälsgrupper, grupper för alkoholmissbrukare, nämns av flera. Det finns flera exempel där kyrkan har varit med och dragit igång en grupp eller upplåtit lokaler, även om gruppen sedan fortsatt på egen hand. ”AA-grupper samlas i församlingen men arbetar till stor del självständigt”, svarar till exempel en diakon i Strängnäs stift. I Strängnäs stift har man arbetat aktivt uppsökande. ”Vi har 4 självhjälsgrupper varje vecka + en öppen värdefullkväll en gång per månad. Självhjälsgrupperna blev till utifrån ett aktivt nätverksarbete vi har som församling. Deltagarna rekryteras från öppenvårdspsykiatrin och kuratorerna på vårdcentralen. De flesta är långtidssjukskrivna eller arbetslösa”, skriver diakonen.

En annan diakon skriver: ”Vi har katekumenat - vuxenväg till tro, som man på sätt och vis kan kalla för självhjälsgrupp. Man delar sin livshistoria och väg i livet tillsammans med 9-10 andra varannan vecka under ett och ett halvt år och söker svar i de bibliska berättelserna. Det är profylaktisk diakoni = Livet helas när det delas. Vi har haft fyra grupper och det är fantastiskt att få ta del av det som händer varje människa.” En liknande tankegång uttrycks av en kvinna i Stockholms stift: ”[Vi har] Existensmaximum med syfte att vara jagstärkande och öka självkänndomen. Innehåller både avspänningsövningar och samtal kring livsnära frågor utifrån sju teman.” En diakon i Lund skriver: ”Jag vet inte vad det [självhjälsgrupp] innebär - men i alla samtal vi har med medmänniskor ger vi redskap för självhjälp. Vi vandrar med en bit på vägen men målet är att upprätta varje människa till att se sina egna möjligheter att påverka sitt liv.”

Enligt Ersta Sköndal skulle en del av de grupper som listas ovan inte kallas självhjälsgrupper även om man bortser från ledarskapsperspektivet och bara ser till vad grupperna tycks handla om. Samtidigt går det inte att säga något närmare om hur de arbetar. Det är inte alltid lätt att dra en tydlig gräns mellan aktiviteter som syftar till stöd eller samvaro. En läsecirkel tycks inte handla om att lösa ett gemensamt problem - men om grundproblemet är ensamhet? Även om det inte är en självhjälsgrupp (eftersom man har ledare och diskuterar litteratur snarare än gemensamma upplevelser av svårigheter kring ensamhet, för att fortsätta exemplet), så syftar den kanske till mer än att vara en läsecirkel. Att läsa böcker och diskutera dem tillsammans kan ju vara ett sätt att ge ett sammanhang för dem som är ensamma. Då skulle man också se det mer som ett socialt arbete. Det tycks vara den tolkningen som många av diakonerna har gjort.

På många sätt är diskussionen kring självhjälsgrupper lik den kring diakoni. Hur ska man bedöma det som en av diakonerna kallade ”profylaktisk diakoni”? Är läsecirkel eller matlagningskurser för män exempel på den trivselinriktade diakoni till socioekonomiskt stabila och mer eller mindre sekulariserade församlingsbor som Charlotte Engel kritiserar i sin avhandling om Svenska kyrkans diakonala arbete?¹² Eller ska man se det som att kyrkan försöker vara en mötesplats för växande, även för dem som inte behöver växa från botten?

¹² Charlotte Engel, *Svenska kyrkans sociala arbete- för vem och varför? En religionssociologisk studie av ett diakonalt dilemma* (Ersta Sköndal och Uppsala universitet), 2006. Vi ska återvända till Engels kritik i den avslutande diskussionen.

Missionskyrkan vanligaste samarbetspartnern bland religiösa samfund

En majoritet av de svarande har ett samarbete med andra religiösa samfund i det sociala arbetet. Missionskyrkan tycks vara den vanligaste samarbetspartnern. I Lunds stift är det vanligare än i andra stift med samarbete över religionsgränserna.

I frågan specificerades inte närmare vad som menades med religiösa samfund, men de som svarade ja uppmanades att berätta vilka de samarbetade med i ett öppet textsvar. Två tredjedelar av dem som svarat ja valde att skriva något om vilka samfund det rörde sig om. Så gott som alla uppgav att det var andra kristna kyrkor. Av dem utgör olika kristna samfund en överväldigande majoritet. Om man räknar de svarande per stift och sedan räknar dem som uttryckligen nämner olika samfund framstår Missionskyrkan som den vanligaste samarbetspartnern i de flesta stift. I majoriteten av stiftet nämner ungefär hälften uttryckligen Missionskyrkan. Då är alltså inte de som skriver exempelvis ”frikyrkorna” inräknade.

Några stift avviker emellertid från mönstret. I Luleå tycks Frälsningsarmén vara en vanligare samarbetspartner. I Lund var det färre som nämnde Missionskyrkan (4 av 16 svar), men generellt var det fler i Lund än i andra stift som hade samarbeten över religionsgränserna. Sammanlagt har endast sex stift inklusive Lund uttryckligen nämnt andra religioner. Samarbete med muslimska samfund nämndes av fyra stift. I Göteborg uppger en diakon att de ”söker och börjar få kontakt med muslimska grupper”. I Strängnäs finns dels informella kontakter med muslimer, dels samarbete med en imam från Sveriges muslimska råd. En kvinna i Lunds stift skriver: ”Vi tänker både ekumeniskt och religionsdialog; vi bjuder in från andra kristna samfund, i församlingsaftnar, temakvällar med mera, vi finns med i Kraftstationens arbete där ungdomar från alla kulturer [och] religioner gästar vår ungdomsdiakoni, i våra köror finns inte bara människor som är bekännande kristna (speciellt i barnkörerna)”.

De religiösa samfund som nämns i materialet är sammanfattningsvis alltså kristna frikyrkor med tonvikt på Missionskyrkan och Frälsningsarmén, andra kristna samfund som katolska kyrkan eller syrisk ortodoxa kyrkan samt muslimska samfund. Inga av de svarande har nämnt samarbete med till exempel judiska församlingar eller företrädare för exempelvis buddhismen eller koptiska kristna kyrkan. Bland svaren syns inte heller exempel på det som brukar sorteras under begreppet nyandlighet.

Verksamheter som prioriteras av församlingen

Barn och unga är ett av de verksamhetsområden som församlingarna oftast prioriterar utöver de kyrkliga handlingarna.

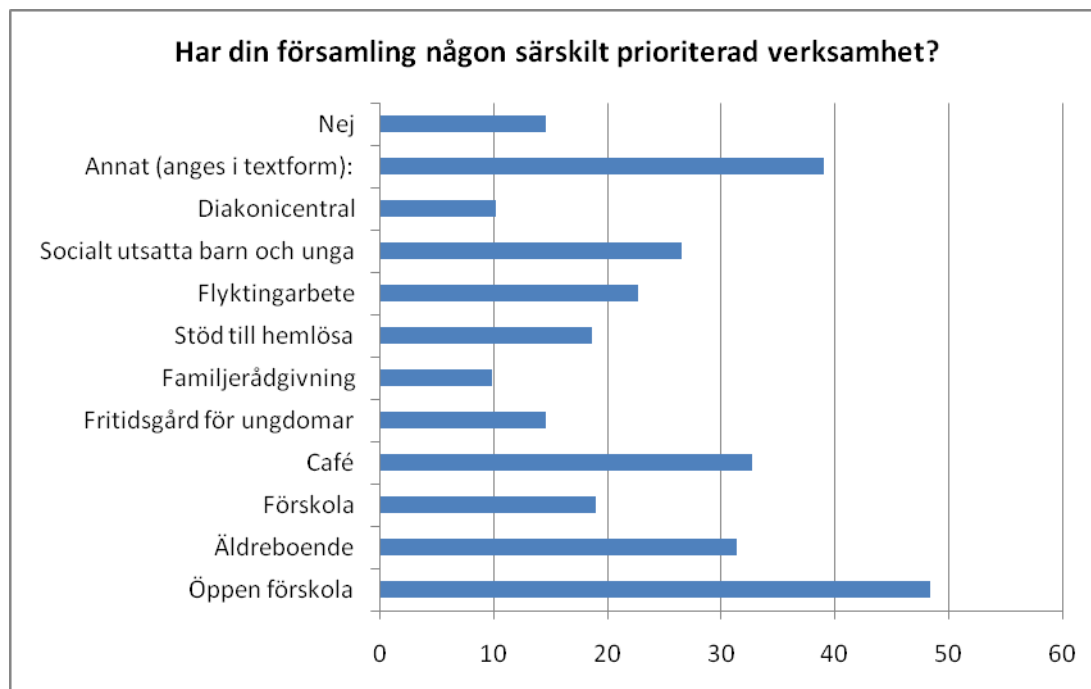

Diagram 1: Har din församling någon särskilt prioriterad verksamhet? Fördelning i procent.
Antal svarande: 490.

I enkäten fick diakonerna frågan om församlingen hade någon särskilt prioriterad verksamhet. Några påpekade då att gudstjänstverksamheten är församlingens prioriterade verksamhet. Andra frågade sig vad "prioriterad" innebär, och gjorde olika bedömningar av det. Vissa av svaren antyder att diakonerna i fråga ibland har kryssat i en verksamhet för att den finns, även om verksamheten inte tycks prioriterad. Svaren kanske ska ses som en indikation på i hur hög grad församlingen har satsat på någon form av verksamhet.

Öppen förskola var det vanligaste svaret bland de förvalda alternativen. Närmare hälften av de svarande kryssade i det. Men 39 procent, med en övervikt av storstadspastorat, kryssade också i "annat", vilket antyder att svarsalternativen uppfattades som för snäva. Om man tittar närmare på de 183 kommentarer som lämnades av dem som valde "annat" ser man att äldreboende inte nödvändigtvis passar som svarsalternativ även om församlingen prioriterar verksamheter för äldre. Och socialt utsatta barn och unga, som var ett av alternativen, är bara en del av helheten om de som svarat uppger att de har en "stor barn- och ungdomsverksamhet". Trots att det fanns många svarsalternativ för barn och unga var det ofta denna verksamhet som beskrevs under "annat" (32 kommentarer). Arbete med vad som kan kallas socialt marginaliserade nämndes av 34 diakoner, och åtta stycken nämnde ekonomiskt bistånd eller fondmedel. Andra aktiviteter som togs upp under "annat" var loppisverksamheter, ideellt arbete, soppluncher, kvinnogrupper och Sjukhuskyrka.

Ett intressant resultat är att äldreboende inte hamnar högre än det gör. En viss osäkerhet ryms i svarsalternativet: Gäller frågan huruvida församlingen driver äldreboende eller är det besök på äldreboenden som avses? Trots det kan det vara värt att notera att äldreboende hamnar först på fjärde plats när diakonerna väljer bland svarsalternativen för prioriterad verksamhet. Det är bara på landsbygd och i glesbygd som äldreboende är högre prioriterat än övriga verksamheter. I en studie av diakoniuppfattningar hos diakoner och kyrkoherdar visar Daniel Lindén att såväl diakoner som kyrkoherdar år 2003 trodde att äldreverksamhet skulle prioriteras lägre i framtiden. Från att ha varit den mest prioriterade verksamheten trodde de att den skulle komma först på femte plats framöver (efter sjuvård, familjeverksamhet, sorge- och krisgrupper och ungdomsverksamhet).¹³

Öppen förskola

Det är mycket vanligt att församlingarna driver öppen förskola.

Närmare hälften (232) av diakonerna kryssade i att församlingen prioriterade någon form av öppen förskoleverksamhet. Om man ställer upp svaren efter vilken typportskategori församlingen eller samfälligheten tillhör visar sig öppen förskola vara det svar som hade flest ja i alla kategorier utom i gles- och landsbygd.¹⁴ Här var det också överlägset vanligast att driva öppen förskola i egen regi - även om just de svaren alltså får tolkas försiktigt. 33 svarskommentarer lämnades. Bland dem som redovisade samarbete var kommunen den vanligaste samarbetspartnern. Flera nämnde landstinget, och ibland specifikt barnvårdscentraler. På en del håll tycks öppen förskola finnas inom något som kallas Familjecentral. Det kan handla om att man i exempelvis kyrkans församlingshem har öppen förskola, särskilda baby- eller pappadagar och tillgång till BVC-sköterska vissa dagar. Det är då ofta en samverkan mellan församling, kommun och landsting. En diakon i Linköpings stift skriver i kommentaren att "Familjecentralen bedrivs tillsammans med kommun och landsting, vi samarbetar också mycket med skolan".

Ibland närvarar någon från församlingen på en familjecentral som drivs av kommunen. En kvinna i Uppsala stift skriver: "Vårt pastorat har ett skrivet samverkansavtal med landsting och kommun när det gäller att arbeta förebyggande bland barn/familjer 0-18 år. Detta arbete utgår bland annat från kommunens familjecentral, där jag närvarar regelbundet."

När diakonerna inte använder kortfattade neutrala formuleringar i sina svar skriver de oftast "vi" om verksamheten. "Vi" kan förstås betyda både kyrkan och de själva. Ibland är det som i exemplet ovan så att diakonen själv besöker den öppna förskolan (vanligen för att finnas till hands för föräldrarna). En av de svarande skriver dock "de", vilket antyder att den diakonen inte själv deltar i verksamheten med öppen förskola.

¹³ Lindén, Daniel, *En studie av diakoniuppfattningar hos diakoner och kyrkoherdar*. Uppsala: Diakonivetenskapliga institutet (2003).

¹⁴ Med typportskategori avses alltså den inledningsvis förklarade indelningen av orter som församlingarna tillhör efter ett antal fasta kategorier. Till dem hör som sagt förort, glesbygd, landsbygd, medelstor stad, mindre tätort, storstad, större stad samt större tätort. För en närmare beskrivning av kategorierna, se inledningen.

Äldreboende

31 procent uppger att äldreboende är prioriterat. Det vanligaste är att man regelbundet besöker olika äldreboenden för samtal, andakter, sångstunder och annat. I församlingar på landsbygd eller i glesbygd är äldreboende högre prioriterat än andra verksamheter.

Endast två av de 47 kommentarerna tycks handla om att församlingen är med och driver eller ska driva ett äldreboende: ”Kyrkan finns med i stiftelse där två bostadshus byggts, överläggningar om ev ytterligare boende pågår”, skriver en diakon i Linköpings stift. I Strängnäs stift håller pastoratet på att bygga ett äldreboende. Några kommentarer skulle kunna tolkas som att församlingen driver äldreboende, men dessa kommentarer är så allmänt hållna att de lika gärna kan handla om besöksverksamhet. ”Missionskyrkan och övriga församlingar ifrån Svenska kyrkan i vår kommun”, skriver exempelvis en man.

Av kommentarerna att döma är det vanligare att diakoner regelbundet besöker olika äldreboenden för samtal, andakter, sångstunder och annat. ”Vi driver inget äldreboende som kyrka men har en omfattande kontakt med boendet där vi har andakter, samtalsgrupper, söndagens gudstjänster som vi förlägger på äldreboendet, hembesök med mera”, skriver en kvinna i Göteborgs stift. I Strängnäs planeras ett andaktsschema av en diakon med särskilt ansvar för diakoni för äldre. I en församling i Stockholms stift har man något som man kallar för Hemkyrka: gudstjänster, studiegrupper för de äldre och hembesök. Det förekommer också att diakonerna handleder personal inom hemtjänsten eller på äldreboenden.

En genomgång av svaren efter typort visar att det bara är landsbygd och glesbygd som har äldreboende som högsta prioritet.

Förskola

Mindre vanligt än öppen förskola men drivs i ofta kyrkans egen regi.

19 procent (93 stycken) av dem som hade besvarat fråga 22 hade kryssat för att församlingen har förskola som prioriterad verksamhet. Många färre hade alltså kryssat för förskola än de 48 procent som hade valt öppen förskola.

Åtta kommentarer lämnades till denna fråga. Om man jämför med kommentarerna rörande äldreboende verkar det vara vanligare att kyrkan faktiskt driver egen förskola. Nästan alla bland dem som lämnat kommentarer hade förskolor, som de i likhet med andra privata förskolor får kommunala bidrag för. I Uppsala stift gavs ett exempel där kyrkan drev både öppen och vanlig förskola. I Göteborgs stift skriver en diakon: ”Heltids förskola med 16 barn. Har egen kö. Får kommunalt bidrag”. Här hade den svarande tolkat det som att förskolan drivs tillsammans med andra. Andra som också får ekonomiskt bidrag från kommunen har tolkat det som att verksamheten är i egen regi. Bilden är i vilket fall att om församlingen har någon form av förskoleverksamhet så drivs den i kyrkans egen regi med det sedvanliga bidrag som alla privata utförare får från kommunen.

Café

Närmare 33 procent har någon form av café, allt från kulturcafé till café för psykiskt sköra. Ibland fungerar caféet som en sorts diakoncentral.

Att anordna någon form av café var också vanligt. 160 av 490 diakoner anger att det är en prioriterad verksamhet i församlingen. 25 kommentarer lämnades. Av dem beskrev sju stycken flera olika sorters verksamhet. Vissa caféverksamheter är, åtminstone inte i svaren, uttalat inriktade på någon särskild grupp utan verkar vara öppna för alla. Där finns till exempel väffelcafé, öppet hus två eftermiddagar i veckan eller sopplunch en dag i veckan. I ett stift hade man både olika sorters temacaféer och middag varje onsdag. ”Kulturcafé tisdag 18.30 en gång i månaden, livsstilscafé varje onsdag 19.30, middag varje onsdag 16.30”. Åtta svar beskrev sådan till synes allmän verksamhet.

Av de 25 kommentarer som lämnades rörde nio stycken caféverksamhet som vänder sig specifikt till sådana grupper som kan vara i behov av stöd i större eller mindre utsträckning. Där fanns café för invandrarkvinnor tre gånger i veckan och café för daglediga en gång i veckan. I Stockholms stift ordnas café ”vid olika tillfällen tillsammans med socialpsykiatri”. En nämner samarbete med en organisation som arbetar med missbrukare. En annan diakon i Stockholms stift skriver: ”vi har orgelmacka- kaffe med smörgås i kyrkan vid lunch med musik, café kvällstid tisdag och torsdag för ungdomarna. Det har påbörjats ett samarbete med Frälsningsarmén, närpolis, fältassistenter och vår kyrka med café på lördagskvällar för ungdomar”.

Ibland är det inte helt lätt att avgöra vad som ska räknas som vad. Senare i enkäten, under följdfrågan till dem som kryssat för fritidsgårdar, nämner en diakon att församlingen förutom ett nära samarbete med kommunens fritidsgård också driver nattcafé för ungdomar. Detta kan ju då ses både som caféverksamhet och som en sorts fritidsgård. En annan diakon nämner också att caféet fungerar som diakoncentral.

Fritidsgård

Församlingarna driver oftast inte fritidsgård men det finns andra träffpunkter för ungdomar.

71 av de 490 diakoner som besvarade frågan om församlingen har någon särskilt prioriterad verksamhet kryssade för ”fritidsgård för ungdomar”. 19 lämnade dessutom kommentarer. Där framgår att samarbete med kommunen är vanligast. Samarbete med polis och socialtjänst nämns av en kvinna i Västerås stift. Brottsförebyggande rådet och EFS tas också upp vid ett tillfälle.

Kommentarerna visar att det inte alltid är glasklart vad som ska räknas som fritidsgård. ”Osäker på om ungdomsverksamheten i församlingen kan kallas fritidsgård”, skriver till exempel en diakon i Stockholms stift. I Uppsala stift kryssade en diakon för att man har fritidsgård tillsammans med andra, men kommenterar: ”vi har dessutom en välbesökt ungdomsverksamhet i egen regi”. Exemplet med nattcaféet

för ungdomar ovan visar att det finns andra träffpunkter som tangerar fritidsgårdsverksamhet.

Eftersom det på flera håll finns så kallade ungdomsdiakoner skulle man ha kunnat tänka sig att de skulle nämnas bland kommentarerna till denna fråga, men det är bara en svarande från Härnösands stift som nämner en ungdomsdiakon. Hon kryssar för att församlingen driver fritidsgård och att den ”drivs av ungdomsdiakonen”.

Familjerådgivning

20 procent av de svarande diakonerna uppgav tidigare att deras församling erbjuder familjerådgivning. När frågan nu återkommer svarar knappt 10 procent (48 diakoner) att församlingen har familjerådgivning som prioriterad verksamhet.

Utöver den tidigare beskrivna oklarheten i vad som kan kallas familjerådgivning kan man kanske anta att de kvarvarande tio procenten motsvarar de församlingar som verkligen har satsat på familjerådgivning.

Stöd till hemlösa

Stöd till hemlösa ges av knappt 20 procent av församlingarna, och då framför allt av församlingar i större och medelstora städer. Eget härbärke är mer sällsynt.

91 personer (eller 18 procent) av de 490 som besvarat frågan om prioriterad verksamhet hade markerat ”stöd till hemlösa”. Den verksamheten drivs ofta tillsammans med andra. ”Genom fältdiakonin tillsammans med kommunen”, skriver till exempel en diakon. Stöd till hemlösa är vanligast i större städer.

Att ha ett eget härbärke tycks inte vara så vanligt av kommentarerna att döma. ”Det stöd vi ger som kyrka är praktiskt och ekonomiskt. Vi har inget eget för hemlösa”, skriver en diakon i Göteborgs stift. En annan skriver: ”Vi har inget härbärke eller liknande. Deltar i samarbete med olika aktörer som också ger stöd till denna grupp”, skriver en diakon i Uppsala stift. En annan beskriver emellertid något som ligger ganska nära att driva ett härbärke: ”Bedrivs tillsammans med andra men kyrkan har det största ansvaret. Kyrkan har personalen och driver och planerar verksamheten. Kommunen står för lokalen.” I en senare fråga om diakoncentral visar det sig dessutom att det i Strängnäs stift finns härbärke för hemlösa, men den diakonen har inte kryssat i ”stöd till hemlösa” som prioriterat.

Ungefär 20 procent av de svarande uppger alltså att stöd till hemlösa är en prioriterad verksamhet. Av de 24 kommentarerna att döma verkar stöd i olika former vara vanligare än att församlingarna driver egna härbärgen. ”Ger både ekonomiskt stöd i form av matrekvisitioner och stöd i form av praktik/ arbetsträning. Ger även själavård/ stödsamtal”, skriver till exempel en diakon i Växjö stift. En annan diakon tycker att benämningen ”hemlösa” är fel ord att använda: ”Vi hjälper människor i utsatthet och samarbetar då med socialtjänsten och Familjens hus som drivs av kommunen.”

Flyktingarbete

22 procent av de svarande diakonerna ger stöd åt flyktingar men insatserna varierar från att ta emot dem som eventuellt söker upp församlingen till att bedriva mer organiserad verksamhet.

Bland de 111 diakoner som har markerat att församlingen prioriterar flyktingarbete har sextio procent kryssat i att det arbetet sker i samarbete med andra. Bland de samarbetspartners som nämns finns andra hjälporganisationer som Röda korset och Rädda barnen, men även myndigheter som kommun, landsting och Migrationsverket. Samarbete sker även med andra trossamfund, exempelvis paraplyorganet Kyrkornas flyktingrådgivning, katolska kyrkan och moskén. Ibland är även det så kallade civila samhället involverat genom församlingsbor eller på initiativ av närboende. En diakon i Västerås stift skriver till exempel: "Till vissa delar samarbetar vi med personer i bostadsområdet. En veckas läger på hösten, till exempel".

Mycket av arbetet tycks avhängigt diakonernas eget engagemang i frågan. En man skriver: "[Arbetet med att hjälpa flyktingar sker] egentligen i min och en av de andra diakonernas regi och initiativ (dvs den hjälp vi kan ge till de flyktingar som söker upp oss). Kyrkorådets arbetsutskott har i viss mån tilldelat ekonomiska medel för detta."

Flyktingar som söker upp en församling tas emot och får någon form av stöd även om församlingen av svaren att döma inte alltid aktivt söker upp flyktingar. "Vi tar emot de flyktingar som kommer", säger en diakon i Göteborgs stift. "Ingen av oss tre diakoner har detta som sitt speciella ansvar. Vi har däremot ständigt återkommande ärenden som gäller flyktingar", skriver en diakon i Luleå stift som alltså ändå har kryssat i att flyktingarbete är en prioriterad verksamhet.

Andra diakoner beskriver en mer organiserad verksamhet för flyktingar. "Svenskundervisning för hemmavarande kvinnor med småbarn. Svenska kyrkan/Frälsningsarmén firar Gemenskapsjul med både flyktingar/asylsökande och svenskar. Samarbete med Frälsningsarmén. Familjecentralen Ekan också inblandad i Öppen förskola för asylsökande med barn. Samarbete finns där." I Malmö ingår kyrkan i ett samarbete mellan ideella organisationer som kallas Flyktingparaplyet. Samma person nämner också att det i Lunds stift finns en speciell flyktingkollektgrupp. Representanter från kyrkan finns dessutom regelbundet i Migrationsverkets väntrum.

Socialt utsatta barn och unga

Att arbeta med socialt utsatta barn och unga är relativt vanligt och tycks ofta vara mer organiserat än flyktingarbetet.

130 personer (26 procent) av dem som kryssat i något alternativ angående prioriterad verksamhet hade valt socialt utsatta barn och unga. Här är det vanligaste att arbetet bedrivs i samarbete med andra instanser. Att döma av de 33 kommentarerna sker samarbete i första hand med kommunen. Där ingår förstås socialtjänsten, men den nämndes dessutom specifikt av flera. Skolan och psykiatrin nämndes också av många. Islamic center och Rädda barnen uppges som samarbetspartner vid ett enstaka tillfälle. I fråga om Rädda barnen så gällde det ett gemensamt påverkansarbete gentemot

kommunen för att få igång stödgrupper för utsatta barn, medan personen från Lunds stift som kryssade i Islamic center beskrev inte närmare vari samarbetet bestod.

Två diakoner från Skara respektive Göteborgs stift beskriver ett samarbete med socialtjänsten i så kallade Musslangrupper, som är verksamhet för barn som har föräldrar med psykisk sjukdom eller missbruk. Musslangrupporna drivs i kommunal regi, men det finns även exempel på att sådana grupper drivs i kyrkans regi. En diakon skriver att de samarbetar med psykiatrin och socialtjänsten men att kyrkan är huvudman.

En kvinna skriver att de har verksamhet både i egen regi och genom samarbete. Som exempel på samarbete nämner hon motiveringsarbete för unga missbrukare som riskerar att hamna i kriminalitet. I Lunds stift beskrivs ett arbetslag där många är aktiva i ungdomsfrågor: ”Min kollega sitter med i kommunens ungdomsgrupp och finns med i allt arbete som det medför. Sedan har hon även tjejgrupper ihop med en fältsekreterare. En av våra fritidsledare är med i en killgrupp på motsvarande sätt. En del av det arbete som bedrivs i öppen verksamhet för ungdomar har tydlig diakonal karaktär.”

I ett stift i norra Sverige finns en särskild familjediakon i ett utsatt område: ”I diakonin har vi ofta kontakt med utsatta barn och unga. En av oss diakoner har en tjänst som familjediakon mot ett växande bostadsområde där många unga familjer bor.”

Tre svarande diakoner beskriver en verksamhet som håller på att utvecklas. ”Vi har sökt projektmedel för att i kyrkans regi arbeta utifrån en helhetssyn med socialt utsatta barn, unga och deras familjer. Om projektmedel beviljas kommer detta att innebära att vi än mer än hittills kommer att samverka med för familjerna nödvändiga instanser”, skriver till exempel en diakon i Uppsala stift.

Sammanfattningsvis ger kommentarerna till arbetet med socialt utsatta barn och unga en bild av att denna verksamhet ofta är mer organiserad och uppsökande än exempelvis flyktingverksamheten.

Diakonicentral

Samordningscentraler för det diakonala arbetet finns främst i större städer.

10 procent av diakonerna uppger att de har prioriterat en diakonicentral, alltså en samordningscentral för en eller flera församlingars diakonala verksamheter. Diakonicentraler finns främst i större städer som exempelvis Örebro. Kommunen är en vanlig samarbetspartner. Fyra av de tio kommentarerna beskriver uttalat samarbete med kommunen. ”En del verksamhet som sker i diakonicentralen är ett samarbete mellan kyrkan och kommunens familjecenter. Det gäller till exempel Prep-utbildning [en form av relationskurs för föräldrar]. Kommunen har även möjlighet att boka vårt samtalsrum, fastän det är kyrkan som står för lokal”, skriver till exempel en diakon i Luleå stift. Även studieförbund, Missionskyrkan, samfällighet och andra församlingar nämns enstaka gånger som samarbetspartners.

Ibland drivs diakoncentraler av kyrkan i egen regi. I en kommentar på annan plats i enkäten skriver en diakon i Växjö stift: ”Diakoncenter öppnades 2008. Drivs av frivilliga och en föreståndare som är diakoniassistent.”¹⁵ En diakon i Lunds stift skriver att en genomförd omvärldsanalys har visat ett behov av att inrätta en diakoncentral. Församlingen har därför påbörjat arbetet med att inrätta en sådan.

Som vi sett tidigare kan diakoncentraler dessutom ha en mer informell karaktär genom att en caféverksamhet i praktiken fungerar som en sorts sambandscentral för det diakonala arbetet.

Kyrkan delar ut miljontals kronor i ekonomiskt bistånd varje år

Även om det inte går att komma fram till en exakt summa kan man se att Svenska kyrkan uppskattningsvis delar ut 60 miljoner kronor under ett år. Det verkar generellt sett inte som att man försöker förutse vilket behov som kan komma att uppstå till följd av förändringar i det omgivande samhället.

Hur man ska bistå människor som är i akut ekonomisk knipa är ett återkommande dilemma för kyrkan. Hur påverkas människors självbild av att ta emot pengar? Hur hanterar man den utsatthet beslutsfattaren hamnar i när han eller hon ska avgöra en annan persons rätt till bidrag? Utsattheten gäller både risk för hot och risken att den här typen av beslut påverkar möjligheten att bygga upp en förtroendefull relation med konfidenten. Dessa dilemman avspeglar sig också hos dem som valt att kommentera frågan huruvida församlingen delar ut ekonomiskt stöd. Där kan man se att diakonerna och deras församling förhåller sig till frågan om ekonomiskt stöd på lite olika sätt. ”Just nu pågår en debatt bland oss diakoner om att inte dela ut kontanta medel. Vi har inga fonder att ta pengar ur! Dessutom tror vi inte att de små medel vi kan hjälpa till med förändrar någonting i sak. Vi känner mer och mer att vi vill arbeta på annat sätt, genom att påtala orättvisor, hjälpa till med praktiska budgetråd och så vidare”, skriver en diakon i Västerås stift. På andra håll har man redan tagit fram en policy, som ska bygga på hjälp till självhjälp.

Några försök att förutse kommande behov, exempelvis genom granskning av kommunala budgetar, verkar inte förekomma. En återkommande kommentar från diakonerna är att de försöker undvika att ge kontanter direkt i handen. När man delar ut pengar tycks det oftare vara ur fonder ur vilka människor kan söka bidrag. De som behöver akut hjälp får vanligtvis matkassar i stället. ”Ekonomiskt stöd” kan med andra ord tolkas på olika sätt. Sannolikt är det så att många av dem som svarat nej på frågan om de ger ekonomiska bidrag i stället ger annat stöd, till exempel mat.

Några nämner också att kyrkan inte ska överta socialtjänstens ansvar. Det är uppenbart att vissa diakoner brottas med frågan om hur de ska ställa sig till det ansvar som samhället egentligen ska ta. ”Tungt och svårt, tänker vi rätt, gör vi rätt – är vi

¹⁵ I fråga 36, ”Har församlingen startat någon ny verksamhet”, följdfrågan till ”ja”. Längre fram ska vi titta närmare på vad materialet över lag visar angående frivilligarbete.

lurade eller stjälpes vi socialtjänstens hela strategi för den här personen... Samtidigt ser vi hur socialen blir mer och mer ekonomiskt trängd och får allt mindre rutor att agera inom, vilket gör att människor kommer i kläm snabbare nu än tidigare. Många gånger är det en oerhörd tillgång att kunna förändra en tillfällig situation, göra skillnad, och kunna stödja i något som är viktigt för honom eller henne på ett sätt som inte socialen kan. Men sedan kan resonemanget börja om igen...” , skriver en diakon. Och samtidigt finns känslan som en diakon i Luleå stift uttrycker: ”ingen person ska behöva gå härifrån hungrig”. I denna församling bjuder man alltid på fika eller mat till den som behöver, medan församlingsbor kan söka bidrag för sådant som försörjningsstöd inte täcker och få hjälp av diakonen i kontakt med kommunen. Däremot, skriver diakonen, ”är det så att vi varken vill, kan eller ska ta kommunens roll och ansvar.”

Diakonen hjälper ofta sökande med att informera och stötta när det gäller vilka rättigheter de har och hur de ska kunna få hjälp av kommunen. Om den sökande upplever att kontakten med socialtjänsten är svår kan diakonen i vissa fall följa med som stöd. Några svarande diakoner nämner att de ger ekonomisk rådgivning. I tidigare svar finns också självhjälsgrupper för hur man ska lära sig att handskas med sin ekonomi.¹⁶

Att analysera kommentarerna säger däremot naturligtvis inget om dem som har valt att inte kommentera. Bland de 85 procent¹⁷ som svarade att församlingen delar ut ekonomiskt stöd avstod ungefär lika många (80 procent) samtidigt från att kommentera sitt svar. Där kan kontanta bidrag förstås vara mindre problematiskt än bland dem som valde att kommentera.

De som svarade ja på frågan om församlingen delade ut ekonomiskt stöd fick följdfrågor om hur mycket de delar ut och huruvida de har tillgång till fondmedel. 295 personer fyllde då i ett belopp.¹⁸ Det går inte att komma fram till en exakt summa, men genom att titta på svaren på lite olika sätt kan man i alla fall se att Svenska kyrkan under ett år delar ut åtskilliga miljoner kronor i ekonomiskt bistånd. En uppskattning utifrån svaren är att det förmodligen rör sig om ungefär sextio miljoner kronor under 2009.

Spännvidden mellan högsta och lägsta summan som församlingarna har gett är emellertid ganska stor. Det högsta beloppet som någon hade angett var närmare 3,5 miljoner kronor, medan den lägsta summan uppgavs till 1 000 kronor. De allra största städernas pastorat (exempelvis i Stockholms innerstad) har oftare gamla och rika fonder att dela ut pengar till behövande från, vilket är en orsak till att diagrammet nedan ser ut som det gör.

¹⁶Däremot är det inte samma personer som nämner ekonomisk rådgivning i frågan om ekonomiskt stöd som tidigare nämnt självhjälsgrupper om ekonomi.

¹⁷ 430 av 503 svar totalt.

¹⁸ Här sker alltså ett tapp på 135 personer (430 har svarat ja på frågan om församlingen delar ut bistånd). Man kan tänka sig att bortfallet beror på att frågan antingen är svår att besvara eller kräver merarbete för att ta reda på.

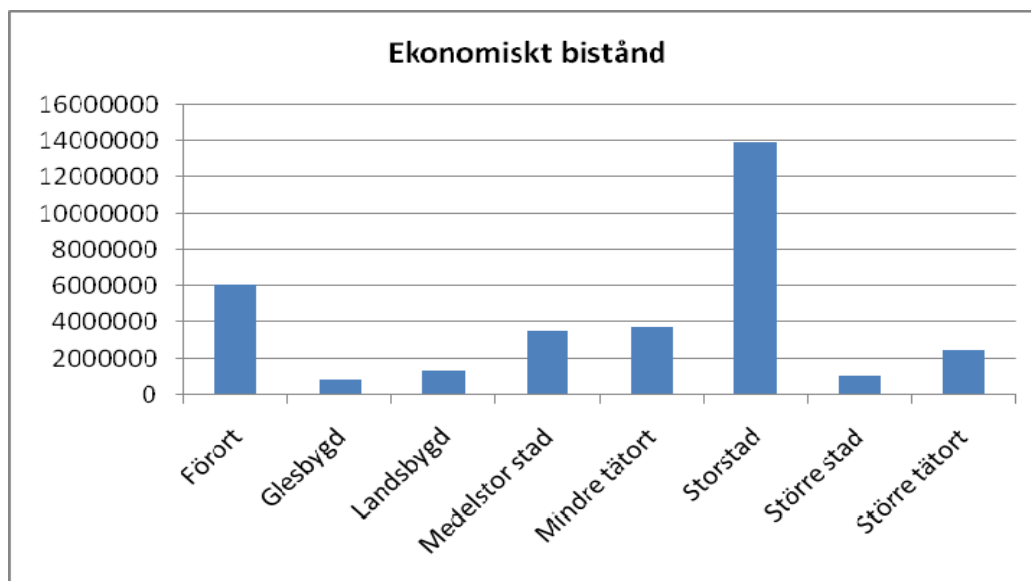

Diagram 2: Storlek på ekonomiskt bistånd i olika kategorier av befolkningstäthet, utifrån diakonernas svar. Vid flera svarande från samma pastorat har den högsta summan valts.

73 procent av dem som i enkäten uppgav att de delar ut ekonomiskt bistånd har tillgång till fondmedel. En del kan ge ganska stora summor varje år. ”Cirka två miljoner per år ur stiftelsemedel. Till behövande församlingstillhöriga”, skriver en kvinna i Stockholms stift. Fonderna kan, som i detta exempel, vara knutna till församlingen eller kyrkan, men flera nämner också att de söker ur andra fonder. Några av dem som svarat såväl ja som nej på om församlingen har fonder anger att de söker ur externa fonder. 29 av de 430 diakoner som svarat att de delade ut ekonomiskt stöd angav inte om de hade tillgång till fondmedel. Det kan därför återigen vara bra att hålla i minnet att några kan ha varit osäkra på om frågorna om ekonomiskt stöd bara gällde kontanter, och huruvida frågan om fonder avsåg fonder som man brukade söka eller bara sådana som var knutna till församlingen.

Många nya verksamheter och målgrupper

66 procent uppger att församlingen har startat någon ny form av social verksamhet under de senaste åren. Majoriteten av dessa har startats i större eller medelstora städer.

Svaren i denna undersökning ger intryck av att det pågår ett förändringsarbete i församlingarnas sociala verksamhet. 66 procent av de 451 personer som svarade på denna fråga angav att deras församling har startat någon ny form av social verksamhet under de senaste åren. Svartalternativen var nya arbetsmetoder, nya målgrupper, annat eller nej. Bland dem var nya målgrupper det vanligaste svaret följt av nej och nya arbetsmetoder. De nya verksamheterna tycks emellertid framför allt ha startats i församlingar i större städer.

250 personer valde att skriva ut vilken sorts verksamhet det var. Eftersom undersökningen genomfördes av Svenska kyrkan på nationell nivå får man räkna med möjligheten att det kan ha varit lättare att kommentera om man hade startat en verksamhet som ligger tydligt i linje med vad den nationella nivån skulle kunna

uppfatta som särskilt positivt. Med det i åtanke är det trots allt intressant att ta del av vad diakonerna har svarat.

En översiktlig granskning av kommentarerna visar att majoriteten i alla stift har skrivit att den nya verksamheten rör sådant som riktar sig till grupper som i någon mening är i behov av stöd. Svaren är för många för att de ska kunna listas i rapporten, men där finns allt från akvarellcirkel för personer som behöver komma ut och träffa andra människor till ekonomiska stödsamtal eller skolarbete med ungdomar med svår psykosocial problematik. I svaren från Lund och Strängnäs stift nämns så gott som uteslutande olika former av stödjande verksamhet.

Exempel på grupper som tycks vara mindre inriktade på stöd är bland annat dansgrupper, frukostträffar för män eller föreläsningsserier för målgruppen 30-55 år, riddarskola eller kaffetränningar. Ibland är det naturligtvis svårt att veta vad verksamheten innebär. Några svarade så pass kortfattat (till exempel ”barn och familj” eller ”café”) att det inte går att utläsa några detaljer om inriktningen. Den tidigare nämnda akvarellcirkeln skulle ha kunnat tolkas som en ren trivselverksamhet om det inte hade framgått av svaret att det viktigaste med cirkeln inte var att lära sig måla utan att skapa en plats för mänsklig samvaro åt sådana som kanske inte har så lätt att hitta det annars. Även om det bedrivs många ”må bra”- verksamheter så döljer sig förmodligen sådana tankar bakom många av dem. Här skulle man kanske behöva titta närmare på vilka som faktiskt kommer på träffarna. Kristen djupmeditation, som några erbjuder, skulle kanske till exempel kunna ha stor betydelse för en trasig människas förhållande till sig själv och världen. Men hittar en stukad människa dit eller lockar den framför allt vad man skulle kunna kalla kulturmedelklass utan uttalade problem? Och hur ska man i så fall förhålla sig till det?

En stor majoritet har som sagt påbörjat någon form av ny verksamhet. I vissa församlingar har man dessutom granskat sin egen verksamhet ingående och gjort stora förändringar. En diakon i norra Sverige uppger till exempel att all diakonal personal har bytts ut, och att man i samband med det har sett över vad som görs och varför. Hon framhåller att det är nödvändigt att ständigt reflektera kring detta. En diakon i Lunds stift skriver: ”Över huvud taget försöker vi utifrån den gjorda omvärldsanalysen vända den diakonala skutan från fokus på trivselträffar för äldre till att möta utsatthet i alla åldrar, inte minst bland de äldre som inte ens kan ta sig till församlingshemmet...” Av de många kommentarerna att döma är det flera som har gjort en liknande reflektion. Särskilt, vilket vi ska återkomma till, i de större tätorterna.

Del III

Diakonernas sociala arbete under en vecka

I den här delen av enkäten fick diakonerna svara på vad de hade gjort under dagen, både utifrån förvalda alternativ och med möjlighet till egna kommentarer. Majoriteten av de diakoner som svarande arbetar under vardagarna. Generellt var det så att fler svarade i början av veckan. Sedan föll några svaranden bort varje dag. 470 personer svarade på måndagens frågor, jämfört med 382 på söndagens. Eftersom de flesta arbetade vardagar innebär det att genomsnittet för hela undersökningsveckan blir något lägre än om man bara hade räknat med vardagarna.

Eftersom veckodagarna slås ihop i bearbetningen kan antalet svarande på en veckofråga vara fler än de 553 personer som svarade på hela enkäten. Dessutom kan antalet svar på en fråga vara högre än antalet svarande. Det beror på att många frågor är flervalfrågor, där samma person kunde välja flera alternativ. När det gäller frågorna som ställdes varje dag under veckan är antalet svar alltså inte samma sak som antalet svarande. När det under diagrammen står det totala antalet svarande är det alltså antalet svarande på den frågan under hela veckan. I beräkningarna av hur många procent som har valt ett visst alternativ har antalet svar delats med antalet svarande. Diagrammen är alltså tänkta att visa vilket alternativ som är vanligast respektive minst vanligt bland dem som har svarat på den aktuella frågan under hela veckan.

Med vilka andra samarbetade diakonerna?

De flesta diakoner arbetar ensamma en stor del av sin arbetstid. De gånger de samarbetar är det oftast med en präst eller annan kollega. Att samarbeta med andra yrkesgrupper är inte så vanligt.

För att få en bild av hur samarbetet kring det sociala arbetet kan se ut fick diakonerna svara på om de mestadels arbetar ensamma eller med andra. Bygger det sociala arbetet som diakonerna utför på individuella insatser eller på samarbete? Om samarbete sker, hur tätt sker det och med vilka?

Många verkar ha berättat vilka de samarbetat med just den dagen snarare än vilka de oftast samarbetar med. Ändå kan man se att diakonerna ofta arbetar själva, men att samarbete med andra, särskilt kollegor, också är vanligt. Samarbete med andra yrkesgrupper är ovanligt, men förekom ändå hos femton procent av diakonerna.

Kollegor

När diakoner samarbetar med andra är det oftast med präster, men även med andra kollegor som exempelvis musiker.

47 procent (av 1860 svar) hade samarbetat med kollegor under veckan. En klar majoritet av dem hade arbetat tillsammans med präst. Därefter kom ”andra kollegor”,

där olika former av musiker var det vanligaste svaret: kantor, musikpedagog och liknande. ”Annan diakon” var den tredje vanligaste kategorin av kollegor att samarbeta med. Som kuriosum kan nämnas att onsdagen var den vanligaste dagen att samarbeta med alla andra kategorier, med undantag av annan diakon.

Frivilliga

I hur hög utsträckning diakonerna samarbetar med ideellt arbetande personer varierar mellan vardag och helg. Undersökningen visar däremot inte vilken sorts frivilliga diakonerna samarbetar med. Förmodligen kan dock det ideella utvecklas. Man kan också tänka sig att kyrkan skulle kunna locka med möjligheten att arbeta ideellt.

I enkäten ställdes inte frågan vilken sorts frivilliga diakonerna samarbetat med, utan enbart i vilken omfattning de arbetar med ideellt arbetande personer. Svaren visade stora skillnader mellan vardag och helg. Måndag till fredag samarbetade ungefär 30 procent av diakonerna med frivilliga. Under helgen hade betydligt färre arbetat men samtidigt hade många fler diakoner samarbetat med frivilliga. Frågan är vad det betyder. Ett skäl till att vardagar och helger ser olika ut kan förstås vara att fler är lediga under helgen och därigenom har möjlighet att ställa upp med frivilligkrafter. Innebär detta att det i första hand är yrkesarbetande som arbetar ideellt i kyrkan? Eller är det så att de flesta verksamheter där ideella krafter används helt enkelt drivs under helgerna, och då i synnerhet under söndagarna?

I de mer allmänna grundfrågorna som diakonerna inledningsvis fick svara på nämndes frivilliga respektive ideella uttryckligen av ett tjugotal diakoner. Där nämndes cirklar för att få nya frivilliga, volontärer till Vägkyrka, besök på äldreboenden, ideella medhjälpare till fältdiakoni- eller till och med i ett pastorat en ideell förening som kan hjälpa kyrkan att stödja människor ekonomiskt. Frågan är hur representativa dessa exempel är för frivilligarbetet överlag.

Undersökningen lämnar inget entydigt svar på hur samarbetet med frivilliga ser ut. Enligt statistik från Volontärbyrån är de fem vanligaste områdena där kyrkan söker volontärer i fallande ordning: övrigt, äldre, barn/unga, kvinnor och kultur. Men om man slår ihop de volontärkategorier som rör utsatta (bland annat hemlösa, missbrukare eller psykiskt funktionsnedsatta) så blir socialt utsatta den klart vanligaste kategorin.¹⁹

I kommande undersökningar skulle man kunna fråga mer kring ideellt arbete. Med krympande ekonomi och större tryck på den diakonala verksamheten kan man tänka sig att frivilligarbetet skulle kunna utvecklas. Att erbjuda ideellt arbete är inte bara ett sätt för kyrkan att få hjälp att utföra olika sysslor, utan skulle också fungera som en värdeskapande verksamhet som efterfrågas av de ideellt arbetande själva. Kyrkan skulle med andra ord kunna locka med ideellt arbete på ett annat sätt än vad som verkar göras i dagsläget.

¹⁹ Statistik från Volontärbyrån (2010) över de områden där Svenska kyrkan söker volontärer. Slår man samman de kategorier som rör utsatta (integration/asylsökande, psykisk funktionsnedsättning, fysisk funktionsnedsättning, missbrukare, socialt arbete, hemlösa, kriminella/f.d kriminella) får dessa 171 intresseanmälningar jämfört med kategorin övrigt som annars ligger överst med 101 anmälningar. Kategorin socialt arbete (med sju anmälningar) är visserligen svårdefinierad. Övriga kategorier var förutom övrigt äldre, barn/ungdomar, kvinnor, kultur, män, internationellt arbete i Sverige och miljö/natur.

Andra yrkesgrupper än kollegor

Vårdpersonal och socialarbetare är de vanligaste icke-kyrkliga yrkesgrupper som församlingsdiakoner samarbetar med. Ändå var det jämförelsevis ovanligt att samarbeta med andra yrkesgrupper. Kanske kan det ökade trycket på socialtjänsten innebära att behovet av ett organiserat samarbete med aktörer utanför kyrkan kommer att öka.

De 15 procent av diakonerna som hade kryssat för att de hade samarbetat med andra yrkesgrupper fick en följdfråga med olika förvalsalternativ om vilka grupper det rörde sig om. Det vanligaste svaret var att man hade träffat någon yrkesgrupp som inte fanns bland enkätens förval. Men genom att kombinera de förvalda kategorierna med de kommentarer som lämnades av dem som valde alternativet ”annat” kan man emellertid se att vårdpersonal är den vanligaste samarbetspartnern. 119 stycken av 279 valde alternativet ”andra”. Vid en översikt över vad de angett att det var för yrkesgrupper framgår att olika former av vårdpersonal är det vanligaste.²⁰ Att enkätens alternativ var sjukvårdspersonal upplevdes uppenbarligen som för snävt. Flera av dem som angett att de hade träffat yrkesgrupper som de ville kategorisera som andra än de enkäten listade hade uppgett hemtjänst, personal inom socialpsykiatri eller kommunal vårdpersonal.

Även om granskningen av kommentarerna ska ses som en översikt kan man konstatera, att det vanligaste tycks ha varit att träffa någon form av vårdpersonal, följt av socialarbetare och frivilliga. Ibland var det svårt att avgöra till vilken kategori något skulle räknas (exempelvis personal från kommunens beroendeenhet). Kommunalanställda var en vanlig kategori, ofta som någon form av vårdpersonal, men där fanns också kommunala chefer. Samarbete med andra samfund eller andra organisationer som frikyrkor eller Röda korset nämndes 20 gånger i kommentarerna. Om man jämför med svaren på den tidigare frågan om församlingen samarbetar med andra religiösa samfund i det sociala arbetet så är svaren här betydligt färre än de 297 personer som tidigare svarat att församlingen hade ett sådant samarbete. Man skulle kunna tolka det som att det inte i första hand är diakonerna som har ansvar för religionsdialog.

Samarbete med andra yrkesgrupper är inte så vanligt, men hur organiserat är det de gånger det sker? Bygger diakonerna aktivt nätverk? I och med att trycket på socialtjänsten ökar kan man tänka sig att även trycket på diakonerna kommer att öka. Kanske kan det innebära att behovet ökar av ett organiserat samarbete med andra yrkesgrupper?

Själavård och uppvaktningar

Själavård och hembesök är ett vanligt inslag i diakonernas arbete, särskilt under måndagar. Över 80 procent hade bistått med själavård under veckan, oftast genom personligt möte eller via telefon.

²⁰ Av svaren på ”andra” hade någon form av vårdpersonal angetts ungefär fyrtio gånger.

Under veckan var det väldigt vanligt att diakonerna hade haft eller deltagit i någon form av själavård. Den allra vanligaste formen av själavård skedde i ett personligt möte eller via telefon. Av 2 112 svar hade 750 själavårdande samtal skett via telefon och 872 i ett personligt möte.

Själavårdande samtal förekommer även via e-post och genom andra former av nätbaserad kommunikation som till exempel digitala diskussionsgrupper. E-post hade använts i själavårdande syften 108 gånger under veckan och internet vid 20 tillfällen. Flera församlingar i Sverige har funktionen ”Fråga prästen” på sin hemsida eller gör reklam i lokaltidningens webbupplaga genom en frågefunktion. På vissa håll, exempelvis Svenska kyrkans hemsida, står uttryckligen att präster och diakoner svarar på frågorna. Kanske ryms en del av den internetbaserade själavård som syns i materialet inom något liknande. Men hur själavård bedrivs via internet är annars ett ämne för en egen studie. Här får vi nöja oss med att konstatera att det finns och att diakonerna i viss mån använder sig av det.

Fyra procent av de svarande diakonerna hade under veckan haft eller deltagit i sorgegrupper. Det kan jämföras med grundfrågorna, där närmare nittio procent uppgav att församlingen erbjuder sorgegrupper. En anledning till att skillnaden är så stor kan förstås vara att det helt enkelt inte pågick några grupper just då. En annan förklaring kan vara att det i den aktuella församlingen inte är diakonen som håller i sorgegrupper. Men vi såg tidigare att många församlingar har brist på underlag för att bilda sorgegrupper. Det verkar vara mycket vanligt att det snarare är pastoratet – och i vissa fall flera pastorat tillsammans – som driver grupperna. Det skulle i så fall förklara mycket av skillnaderna i svaren.

Hembesök är ett vanligt inslag i diakonernas arbete. Förmodligen kombineras det ofta med själavård. Trots det sker många av de själavårdande mötena inte under hembesök utan någon annanstans. I enkätfrågan räknades sjukbesök som hembesök, men det går inte att särskilja hur många av hembesöken som var sjukbesök. Både själavård och hembesök tycks vara vanligast på måndagar.

Det kan tyckas märkligt att en fjärdedel av diakonerna inte skulle ha haft själavård, sorgegrupper, hembesök, familjerådgivning eller uppvaktningar under veckan. Det är ju ändå uppgifter som ofta förknippas med diakoners verksamhetsområde. Då får man hålla i minnet att diagrammet ovan är en sammanställning av svaren under sju dagar. Den som någon gång under veckan har svarat att han eller hon inte har deltagit i något av alternativen under någon av dagarna hamnar i stapeln ”inget av alternativen”.

Hur många bistod diakonen per dag?

Många diakoner hade svårt att svara på hur många de hade bistått under en dag. Vad räknas egentligen som att bistå? Kommentarer visar ändå på bredden i diakonernas arbetsuppgifter.

Diakonerna fick svara på frågan: ”Hur många har du bistått i egenskap av diakon i dag?”. Medianen på hur många personer diakonen bistod var sex stycken per dag, medan medeltalet låg på tretton stycken. Medeltalet dras upp av att dryga tjugo

diakoner angav att de hade bistått hundra eller till och med flera hundra personer vid någon av dagarna. Av kommentarerna framgick emellertid att några ansåg att det var svårt att veta vad ”bistå” innebar. Ett tiotal diakoner kommenterade detta, men man får förmodligen räkna med att det var fler som var osäkra. Svarsfrekvensen visar att flera hoppade av vid denna fråga.

”Jag har tolkat frågan om antal personer som enskilda samtals jag haft. Vid flera tillfällen har jag träffat grupper för information och föreläsning, men det räknar jag inte som att bistå människor. Kanske tolkar jag frågan fel”, skriver en diakon. Det enskilda samtalet tycks utan tvekan räknas som att bistå. Någon räknade in körverksamhet med argumentet att det syftade till att skapa gemenskap, medan en annan var osäker på om alla deltagare i en sopplunch (bland dem exempelvis äldre och sjukskriva) skulle räknas eller bara de enskilda mötena. Sammantaget skapar det en viss osäkerhet kring resultatet samtidigt som kommentarerna ger en inblick i bredden på diakonernas arbetsuppgifter.

Hur många var medlemmar i Svenska kyrkan?

Diakonerna fick även frågan hur många av dem de bistått som var medlemmar i Svenska kyrkan. Eftersom medlemskap inte är ett krav för att få hjälp av kyrkan och heller inte efterfrågas var det förstås svårt för diakonerna att svara på denna fråga. Många svarade just så, att det är omöjligt att veta, men de flesta bedömdes vara medlemmar vilket kanske är naturligt. Samtidigt kan man notera att diakonerna trodde att fyra procent av dem de bistod inte var medlemmar. Hur uppstod mötet med dessa personer? Skulle den siffran vara ännu högre om det uppsökande arbetet skulle öka? Hur ska kyrkan förhålla sig till det?

Hjälp i krissituationer

Oftast har diakonen hjälpt människor i en krissituation som inte berör ekonomiska frågor eller våld. Den vanligaste hjälpen är samtalsstöd.

I enkäten fick diakonerna frågan om de under dagen hade hjälpt människor i ekonomisk kris, människor som utsatts för våld eller människor som hamnat i andra former av krissituationer. Man kunde också välja att kryssa i ”inget av alternativen”.

Merparten av diakonerna hade inte bistått i någon av de krissituationer som listades. Ändå kan man konstatera att majoriteten (62 procent) hade hjälpt människor i olika former av krissituationer under veckan. Vissa hade bistått med hjälp i flera former av kriser.²¹ Det vanligaste är att diakonen har hjälpt människor i en krissituation som inte berör ekonomiska frågor eller våld. Samtalsstöd är den överlägset vanligaste hjälpen.

²¹ Totalt under veckan hade något av frågans alternativ valts 1852 gånger. Av dem hade 712 inte bistått i något av alternativen, 423 hjälpt i ekonomisk kris, 98 hjälpt våldsutsatta och 755 hjälpt i annan kris.

Hjälp till våldsutsatta

När man tittar närmare på hur diakonerna hade hjälpt våldsutsatta kan man se att nästan alla våldsutsatta som diakonerna kommit i kontakt med har fått samtalsstöd. Av de 97 diakoner som uppgav sig ha hjälpt våldsutsatta under veckan hade de allra flesta bistått i form av samtalsstöd. Runt 5 procent hade följt drabbade till vårdinrättning eller bistått i kontakt med polis. Två procent hade lotsat till skyddat boende. Under rubriken ”annat”, som drygt tjugo procent hade valt, finns diakoner som har träffat kvinnojourer, följt med någon till Brottsofferjouren eller sett en teaterföreställning och haft uppföljande, stödjande samtal efteråt. En man nämner mansmottagning och en utbildningsdag om våldsutsatta kvinnor. Andra har gett mat eller hjälpt till att ordna bostad. Femton av de tjugotvå som valt alternativet ”annat” skrev kortfattat vad de hade gjort. Av dem rörde tre svar uttryckligen våldsutsatta kvinnor (till exempel kvinnojour).

Hjälp i ekonomisk kris

Ungefär 20 procent hade hjälpt människor i ekonomisk kris. Samtalsstöd var det vanligaste även i mötet med ekonomiskt utsatta. Trots diskussionen om hur församlingarna ska ställa sig till begäran om kontanta medel hade många av de svarande gett ekonomiskt stöd. Fem av diakonerna hade hjälpt människor i ekonomisk kris varje dag. Samtidigt kan man naturligtvis diskutera hur de svarande har tolkat vad som ska räknas som ekonomiskt stöd. Fondmedel kan i princip räknas hit, även om det är lite speciellt i och med att sådana medel inte kan delas ut när någon kommer på besök utan måste sökas. Många hade därför räknat det som ”annat”. Hälften av dem som hade valt alternativet annat uppgav att det gällde fondmedel.

Som vi sett tidigare uppgav en klar majoritet att församlingen delade ut ekonomiskt stöd till behövande.²² Här skulle man kunna fokusera på formuleringen ”dela ut”, och tolka det som materiellt stöd (som till skillnad från till exempel samtalsstöd kan delas ut). Utifrån den tolkningen kan det vara intressant att jämföra hur många som svarade att församlingen delade ut ekonomiskt stöd och hur många av diakonerna som sedan gjorde det under undersökningsveckan. För att få en uppfattning om det kan man slå samman de förvalssvar som rör mat och ekonomiskt stöd med de kommentarer på svarsalternativet ”annat” som rör matrekvisitioner, fondmedel, kläder och liknande.²³ En sådan sammanslagning visar att 390 svar bland dem som ombads precisera vilken form av ekonomiskt stöd de hade gett innebär utdelning av någon form materiella bidrag. Veckofrågorna styrker alltså resultatet på den tidigare frågan om huruvida församlingen delar ut ekonomiskt stöd till behövande.

Samtidigt rör ungefär 450 svar (inklusive kommentarer) ickemateriellt stöd, främst samtal men även skjuts eller informationskväll med tema ”hjälp jag har inga pengar” där överförmyndare, kronofogde och skuldrådgivare deltar. Många har alltså bistått på flera sätt. Och det sätt på vilket flest diakoner har bistått människor i ekonomisk kris är genom samtalsstöd. Ekonomiskt stöd ges i alltså, men i kombination med samtalsstöd.

²² 430 av 503 svar, 85%.

²³ Samtliga av dem som valde ”annat” förklarade vad detta var. Av dem rörde 80 procent sådant som kan delas ut som materiellt stöd. Här finns framförallt fondmedel men även t ex matrekvisitioner.

Flera av diakonerna hade i en tidigare fråga uttryckt att det innebär ett moraliskt dilemma huruvida man bör dela ut mat, pengar och liknande eller inte, och att det inte alltid är så lätt att förhålla sig till det. Vilken roll ska kyrkan ha i relation till kommunens ansvar, till exempel? Formellt sett ska kommunen tillgodose de ekonomiska behoven.²⁴ Men om fler söker upp kyrkan för att socialtjänsten har blivit hårdare, hur gör man då?

Vilka sorters verksamheter deltog diakonerna i under veckan?

Barn och unga är generellt sett inte församlingsdiakonernas arbetsområde på samma sätt som äldre och utsatta. Att delta i verksamhet som arrangeras utanför kyrkan sker framförallt när det rör utsatta barn. Äldreaktiviteter är däremot i hög grad inomkyrkligt.

Diagram 3: Har du deltagit i verksamhet som riktar sig till... Antal ja. Totalt antal svar: 2646. En person kan förstås tillhöra flera kategorier (exempelvis ung homosexuell förälder med barn på öppen förskola).

41 procent av de svarande har inte deltagit i verksamhet som riktar sig till någon av kategorierna ovan. Samtidigt får man vara observant på att frågan rör verksamheter som riktar sig till olika kategorier. De svarande kan därför ha tolkat det på olika sätt.

²⁴ I Socialtjänstlagens paragraf 1 står att ”samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människornas ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor aktiva deltagande i samhällslivet.” Kommunens ansvar är att tillhandahålla socialtjänsten inom sitt område. Kommunen får göra upp med annan om att ”utföra kommunens uppgift inom socialtjänsten”, men det får inte involvera myndighetsutövning. (Socialtjänstlag 2001:543)

Vissa som har svarat att de inte har deltagit i något av exemplen kan alltså i princip ha träffat utsatta barn eller långtidssjukskrivna, även om de inte menar sig ha deltagit i *verksamhet* som riktar sig till just de kategorierna. Andra kanske i det fallet i stället skulle ha kryssat att de hade deltagit.

I diagrammet framgår att äldre är den största gruppen efter alternativet ”inget”. Å andra sidan är flera av kategorierna ganska detaljerade. Om man slår samman alla kategorier som rör grupper som i någon mån är utsatta får de tillsammans 872 svar och är då störst av samtliga. Barn och unga får 419 svar.²⁵ Barn och unga tycks i regel inte vara församlingsdiakonernas arbetsområde medan äldre och utsatta däremot oftare möter en diakon.

En öppen följdfråga ställdes till de diakoner som svarat att de deltagit någon verksamhet som riktade sig till invandrade personer eller flyktingar (men däremot inte till de andra kategorierna). Över 100 svar lämnades under veckan. Närmare 30 procent av dem rörde självårdskontakter. Sex personer nämnde uttryckligen att de hade hjälpt gömda flyktingar genom samtalsstöd eller genom att skaffa barnkläder eller ordna svenskundervisning. Andra diakoner skrev att de hade gett flytt hjälp, deltagit i mansgrupper för nyanlända, sökt fondmedel eller delat ut mat och kläder. Översiktligt kan man säga att insatserna varierar i tyngd. Till de lättare uppgifterna hör till exempel språkcafé eller grupper med finska arbetskraftsinvandrare, och till de tyngre exempelvis samtal med en gömd småbarnsmamma med psykisk ohälsa eller stödsamtal inför utvisning. Det är naturligtvis inte alltid lätt att avgöra hur ”tungt” de ibland kortfattat beskrivna insatserna är. ”Kontakt med myndigheter”, som många angett, kan ju innebära många saker. Men rent översiktligt tycks det vara vanligare att kontakterna med invandrade eller flyktingar är svåra eller mellansvåra. Flykting- och integrationsfrågor är också en av de till synes få frågor som diakonerna under veckan hade ägnat sig åt opinionsbildning kring. Där uppgav ett par stycken att de hade deltagit i manifestationer av olika slag. Vi ska återvända till detta längre fram.

Frågan är hur mycket kyrkan riktar sig specifikt till olika grupper. Den här undersökningen ger bara en antydning till svar. Diagram 3 ovan, ”Har du deltagit i verksamhet som riktar sig till...” visar att det finns vissa grupper som diakonerna träffar i sin dagliga verksamhet. Kanske kan följdfrågan om vem som var huvudman, alltså vem som var ansvarig för arrangemanget, ge en indikation på hur vanligt det är att kyrkan ordnar egen verksamhet för vissa specifika grupper. I några få fall (2 procent) visste de svarande inte vem som varit huvudman, men det absolut vanligaste var att kyrkan varit ansvarig för den verksamhet som diakonen hade besökt. Diakoner besöker alltså i huvudsak verksamheter som kyrkan anordnar, eller är kanske till och med själv arrangör. Det gäller i synnerhet aktiviteter som riktar sig till äldre. Där hade fler än genomsnittet svarat att kyrkan var huvudman, och färre än genomsnittet hade angett en annan huvudman. Det var framför allt verksamhet som riktade sig mot utsatta barn som oftare än medel hade en annan huvudman än församlingen eller pastoratet: där hade fyrtiofem procent uppgett att det var arrangerat av andra. Det var också något vanligare (runt 30 procent) med annan huvudman i verksamhet som

²⁵ Till Barn och unga räknas då: Öppen förskola, unga föräldrar, ungdomar, annan verksamhet för barn, samt utsatta barn. Det senare räknas också in i kategorin utsatta, som utöver utsatta barn innehåller arbetslösa/sjukskrivna, psykiskt funktionshindrade, invandrade/flyktingar och hemlösa.

riktade sig till HBTQ-personer,²⁶ för ökad förståelse mellan religiösa traditioner och för ökad kontakt med det svenska samhället för invandrade. Är det så att äldreverksamheterna har setts som mindre komplicerade och därför lättare för kyrkan att arrangera internt? Eller är det så att det helt enkelt speglar hur stort underlaget är? Antalet äldre med anknytning till kyrkan skulle kunna tänkas vara så pass stort att det är lättare att arrangera olika aktiviteter för dem. Det skulle i så fall tyda på att man framförallt har en inomkyrklig inriktning.

Procentuellt sett har lika många som tidigare markerat äldreboende som prioriterad verksamhet under veckan angett att de har deltagit i verksamhet för äldre. De flesta kategorier är inte desamma i de båda frågorna, men bland dem man kan jämföra finns förutom äldre även öppen förskola och hemlösa. Där skiljde sig svaren mellan den inledande frågan om församlingens prioriterade verksamhet och i veckofrågan om vilken sorts verksamhet diakonerna deltagit i. Jämfört med hur många som angav det som en viktig verksamhet i församlingen hade betydligt färre deltagit i öppen förskola (4 procent mot tidigare 48) eller i verksamhet för hemlösa (5 procent mot 18 tidigare). Eftersom öppen förskola var en så pass populär verksamhet kan man tänka sig att den stora skillnaden här beror på att den öppna förskoleverksamheten inte är diakonens verksamhetsområde i första hand, även om diakonerna ibland finns till hands för föräldrarna. Vad det gäller skillnaden i verksamheter för hemlösa så är den inte lika stor, men man kan ändå fråga sig vad den beror på.

²⁶ Alltså homo- bi- trans- eller queer-personer. Antalet svar på den kategorin är emellertid bara nio, så en person motsvarar många procent.

Del IV

Avslutande diskussion

Håller inriktningen på kyrkans sociala arbete på att ändras?

År 2000 kritiserar Charlotte Engel i sin avhandling i religionssociologi församlingarnas diakonala verksamhet för att inte leva upp till uppgiften att företräda människor i utsatta och marginaliserade livssituationer.²⁷ Hon utgår från Socialstyrelsens definition av särskilt utsatta som människor som är marginaliserade på grund av missbruk, kriminalitet, prostitution, hemlöshet eller psykiska funktionshinder. ”Dessa särskilt utsatta och socialt utslagna grupper prioriteras emellertid [...] lågt, om alls, i Svenska kyrkans församlingar och av församlingsdiakoner”, skriver Engel.²⁸ Hon menar att det finns ett glapp mellan det nationella kyrkokansliets diakoniformuleringar och församlingarnas faktiska verksamhet. Även om det i församlingarna håller på att ske en förändring av den diakonala inriktningen bort från en tidigare äldrecentrering vill man generellt sett inte arbeta med de särskilt utsatta grupperna, utan försöker anpassa sig till mer välanpassade och ekonomiskt starkare församlingsbor, menar Engel.

Hur förhåller sig den här studiens resultat till den kritiken? Vi ska sammanfatta några av de resultat som har framkommit i denna undersökning.

Det har skett en förändring sedan 1994

I en studie av diakoniuppfattningar hos kyrkliga befattningshavare 1994 fick kyrkoherdar, diakoner och kyrkorådsordförande rangordna olika verksamheter utifrån hur de prioriterades inom församlingsdiakonin.²⁹ Det kan vara intressant att titta på vilka områden som tillhörde de högst respektive lägst prioriterade kategorierna 1994.

²⁷ Charlotte Engel, *Svenska kyrkans sociala arbete- för vem och varför? En religionssociologisk studie av ett diakonalt dilemma*, diss., Uppsala universitet, 2006. Engel citerar skriften *Svenska kyrkan och uppgiften: diakoni* från 2000.

²⁸ Engel, 2006, s. 251.

²⁹ Bäckström, mfl, *För att tjäna. En studie av diakoniuppfattningar hos kyrkliga befattningshavare* (Uppsala: Svenska kyrkans utredningar 1994:1), 1994.

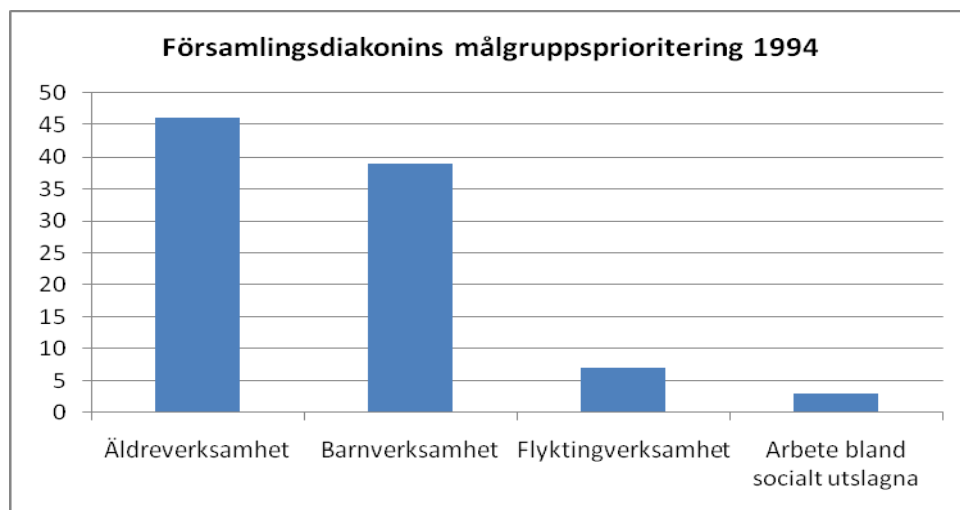

Diagram 4: Församlingsdiakonins målgruppsprioritering 1994. Prioriteras i hög grad, procent av medelvärdet per fråga.

I studien konstateras att besökstjänst, självvård och andakt – i första hand riktad till äldregrupperna i samhället – var prioriterade verksamhetsområden för Svenska kyrkans församlingsdiakoni 1994.³⁰ Som vi kan se i diagram 4 ovan var diakonalt arbete bland socialt utslagna betydligt mer sällan högt prioriterat i församlingsdiakonin än verksamhet för barn och äldre.

Även om frågorna från 2009 inte är exakt desamma, och därför inte helt jämförbara kan det vara intressant att göra en grov översikt genom att jämföra svar som berör snarlika kategorier.³¹ Genom att slå ihop svaren på hur ofta diakonerna besökte öppen förskola och annan barnverksamhet utöver den som riktar sig till utsatta barn kan man få en bild av hur högt prioriterad barnverksamheten är i församlingsdiakonernas arbete 2009. För att jämföra med 1994 års kategori ”socialt utslagna” kan man på samma sätt slå ihop 2009 års kategorier hemlösa, psykiskt sjuka och arbetslösa/sjukskrivna.³²

³⁰ Ibid., s. 142.

³¹ Svartalternativen för frågan om församlingens prioriterade verksamhet 2009 är däremot alltför olika för att kunna göra ens en grov översikt. De rör dessutom frågan om *församlingens* prioriterade verksamhet, medan studien från 1994 hade frågat efter vilka målgrupper det *diakonala* arbetet prioriterade. Att titta på vad diakonerna gjorde under undersökningsveckan kan därför sägas ligga närmare det som Bäckström mfl frågade efter 1994.

³² Att använda begreppet ”socialt utslagna” kan tyckas väl hårt när det gäller arbetslösa och sjukskrivna. Men aktiviteter som riktar sig särskilt till dessa grupper rör långtidssjukskrivna eller långtidsarbetslösa, alltså dem som brukar anses befinna sig i det så kallade utanförskapet.

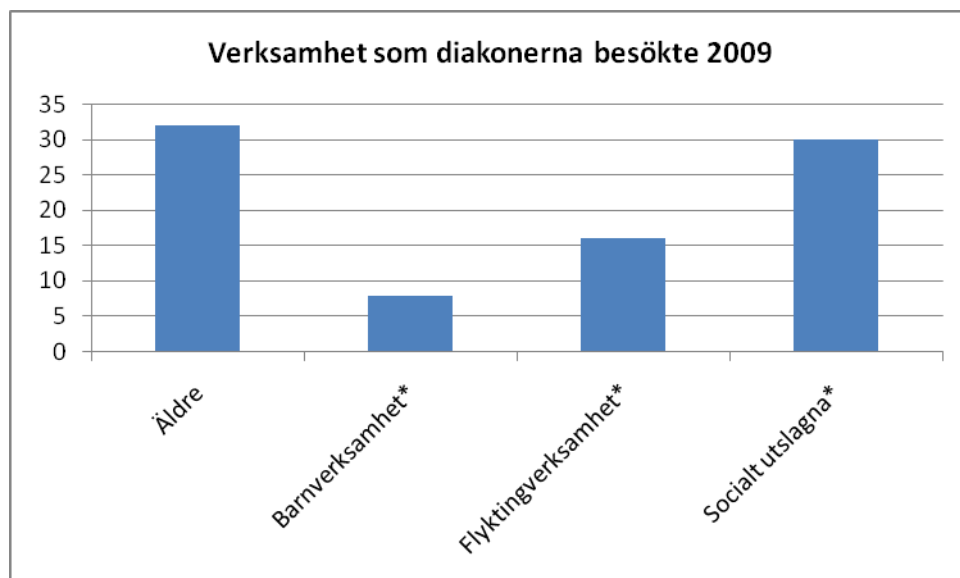

Diagram 5: Jämförelse, diakonernas veckoaktivitet. Procent av antal som valde något av alternativen i frågan: "Har du deltagit i verksamhet som riktar sig till..."

*1 Sammanslagning av svarsalternativen Öppen förskola, ej utsatta barn

*2 Sammanslagning av svarsalternativen Invandrade/flyktingar, kontakt med det svenska samhället samt invandrade/flyktingar, annat

*3 Sammanslagning av svarsalternativen Psykiskt funktionshindrade, hemlösa, arbetslösa/sjukskrivna

En jämförelse av i vilken utsträckning områdena äldre, barn, flyktingar och socialt utslagna prioriterades 1994 och i vilken grad dessa kategorier ingick i diakonernas arbetsuppgifter hösten 2009 visar något som skulle kunna tolkas som en tendens till förskjutning av det diakonala arbetets fokus framför allt från barnverksamheterna. Svaren på den tidigare frågan (se sidan 22) om församlingen hade påbörjat någon ny form av social verksamhet skulle kunna stödja en sådan tolkning. 66 procent svarade ja. Det vanligaste var att församlingen hade börjat rikta sig mot nya målgrupper. Visserligen finns inget likhetstecken mellan nya målgrupper socialt utsatta, men det är förmodligen inte helt osannolikt att dessa ändå utgör en betydande del av de nyare satsningarna.

Charlotte Engels kritik riktar sig framför allt mot bristen på insatser för de allra mest utsatta, alltså de som kan betecknas som totalt utslagna. Det har onekligen varit så tidigare att de mest utsatta av olika skäl inte har prioriterats i församlingarnas verksamhet. Nu tycks det emellertid som att det inom många församlingar pågår ett förändringsarbete inom det sociala arbetet, där verksamhet som riktas mot särskilt utsatta grupper verkar öka. Men det är ändå långt kvar till att kyrkans sociala arbete till största delen skulle ägnas åt dem som har största behov av hjälp. Däremot kan man se att det mesta av den sociala verksamhet som diakonerna ägnar sin arbetsvecka åt ändå syftar till att i någon mån lindra problem hos församlingsbor och andra medmänniskor.

Skillnad mellan land och stad

Satsningar på olika områden, nya verksamheter eller målgrupper görs framförallt i de större städerna.

En skillnad mellan land och stad går som en röd tråd genom svarsmaterialet så fort man delar upp svaren i vilken typ av ort den svarandes pastorat tillhör. Genomgående tycks det vara lägre aktivitet ju glesare befolkning det är i typorten. Skillnaden skulle lätt kunna avfärdas med att det är färre svarande från glesbygd (2,2 procent av antalet svarande) jämfört med storstad (16,6 procent av antalet svarande). Det finns emellertid sätt att utjämna den snedfördelningen.

Genom att jämföra skillnaden mellan antalet ja-svar på en fråga i förhållande till antalet svar med hur många typorter det finns av respektive kategori kan man få en bild av hur representativa de svarande är. Värdet noll motsvarar att antal ja-svar är lika stort som typortens procentuella andel av det totala antalet typorter. Är värdet minus är alltså antalet ja-svar underrepresenterat i förhållande till hur många det finns av just den typorten, liksom plusvärden innebär att det är överrepresenterat. Om en verksamhet är underrepresenterad i en typort innebär det att de har låg aktivitet. På så vis kan man alltså få en bild av hur aktiva församlingarna är oberoende av att det är färre svarande från exempelvis landsbygd. Svaren är representativa.

En sådan uppställning visar att satsningar på olika områden, nya verksamheter eller målgrupper framför allt görs i de större städerna.

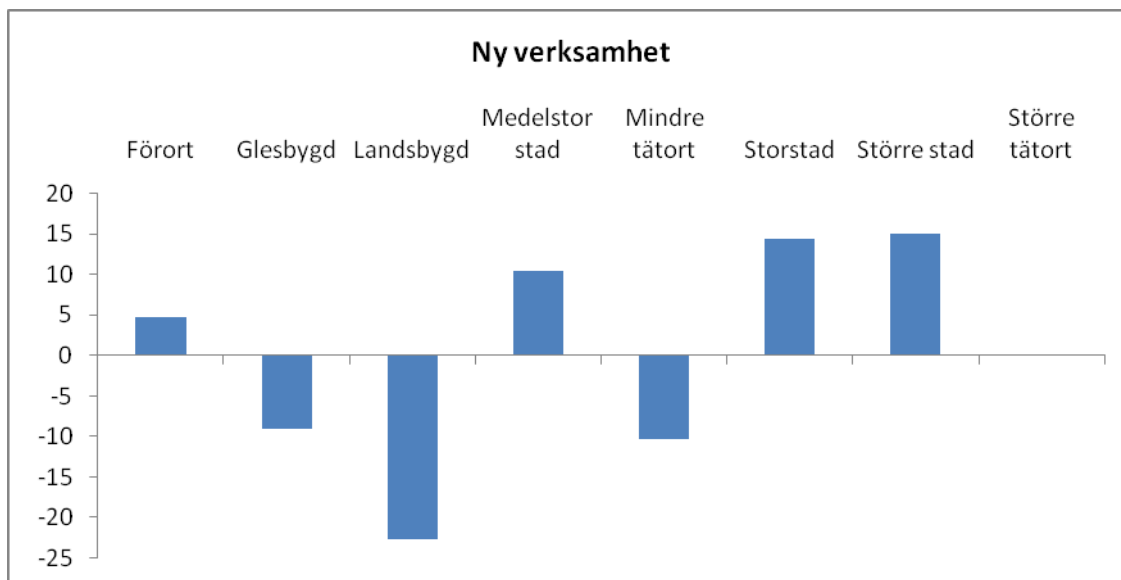

Diagram 6: Representativitet, ny verksamhet. Noll motsvarar noll procents skillnad mellan antal typorter och andelen som svarat att församlingen har startat någon form av social verksamhet.

Glesbygd och landsbygd ligger emellertid alltid lägre i förhållande till hur många de är. Det gäller även för en populär verksamhet som öppen förskola. Diagram 7 nedan visar hur de prioriterade verksamheterna relaterar till typort. Landsbygd och glesbygd ligger betydligt lägre än de andra kategorierna. Störst skillnad är det mellan större stad och

landsbygd. Skillnaden är särskilt uttalad i svaren på frågan om församlingen har någon prioriterad verksamhet. Där är landsbygdsförsamlingarna rejält underrepresenterade i förhållande till hur många de är.

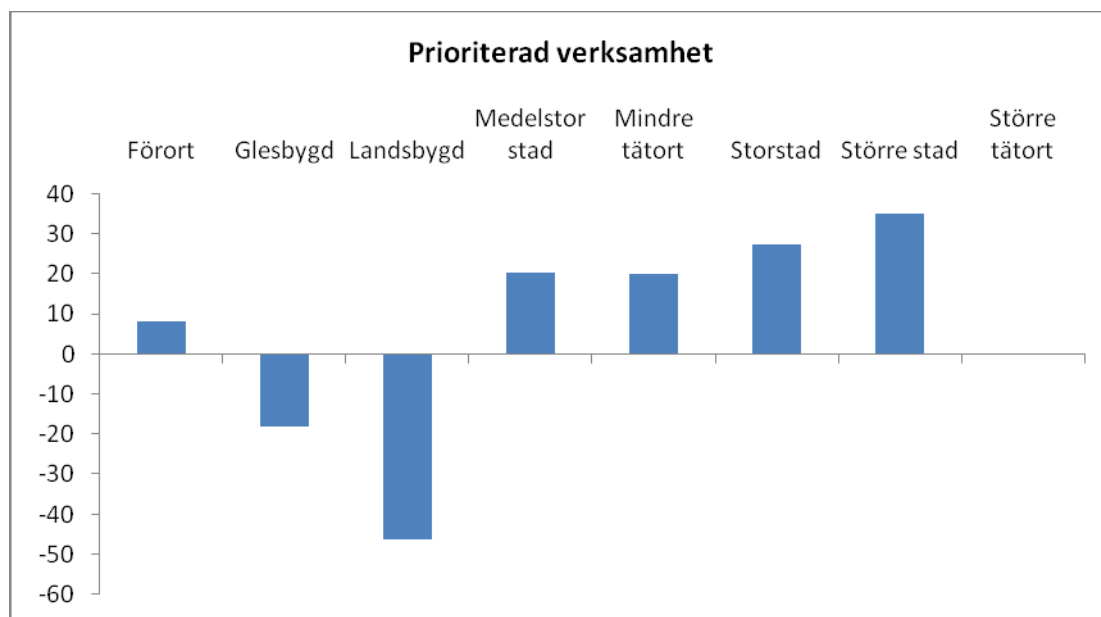

Diagram 7: Representativitet, prioriterad verksamhet. Noll motsvarar noll procents skillnad mellan antal typorter och andelen som svarade att församlingen har någon prioriterad verksamhet.

Gles- och landsbygdsförsamlingar har alltså betydligt färre verksamheter som man satsar särskilt på. Det gäller även de verksamheter som församlingen har prioriterat högst. Trots att gles- och landsbygdsförsamlingar är de enda som har prioriterat äldre högst är de underrepresenterade när det gäller äldreverksamhet.

Även om man sammanställer svarsfrekvensen för vad diakonerna deltog i för verksamhet under undersökningsveckan är gles- och landsbygdsförsamlingarna underrepresenterade. I diagram 8 nedan har fyra variabler valts ut från frågan "Har du under veckan deltagit i aktivitet som riktar sig till..." De fyra som ingår här är äldre, barnverksamhet, flyktingverksamhet och socialt utslagna.³³

Den bild som framkommer av vilka aktiviteter diakonerna deltog i under veckan visar återigen hur olika representerade stad och land är. Veckoaktiviteten visar en mycket stor överensstämmelse med mönstret över ny verksamhet.

³³ Anledningen till att just dessa har valts ut är dels för att de visar på en spridning utan att man behöver ta med alla kategorier, och för att just dessa kategorier används i jämförelsen med 1994.

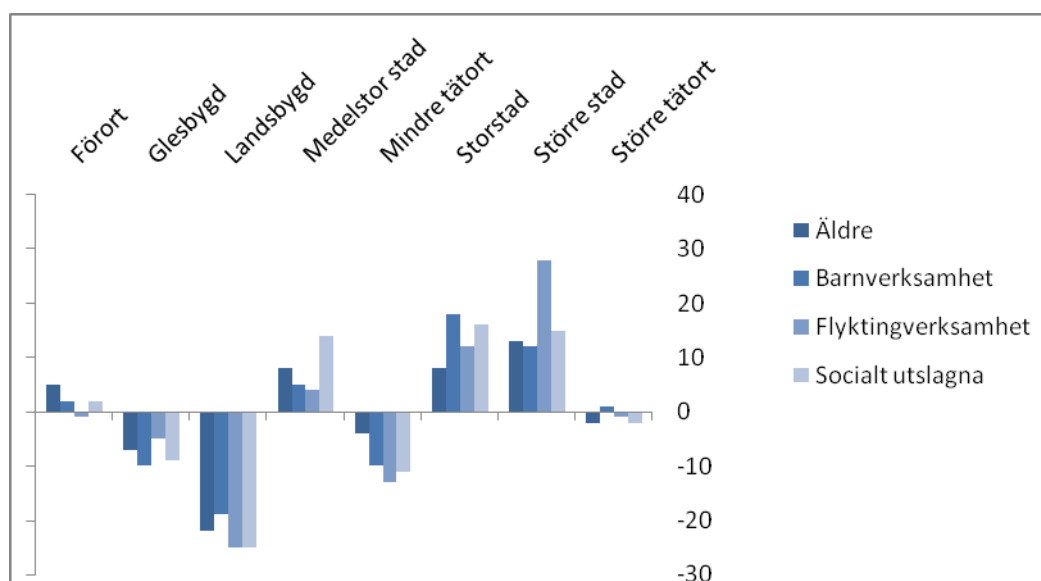

Diagram 8: Representativitet, verksamheter som diakonerna besökte under veckan. Noll motsvarar noll procents skillnad mellan antal typorter och antalet aktiviteter.

Även en grov indelning av de kategorier som ingick i frågan om församlingens prioriterade verksamheter visar samma tendens. Eftersom kategorierna inte är exakt desamma i de båda frågorna kan en precis jämförelse inte göras. En grov översikt visar dock att man i större stadsförsamlingar och församlingar i medelstora städer ligger högst i fråga om att man anser sig prioritera flyktingarbete och hemlösa.³⁴

Är det så att de som är nyvigda är mer öppna för förändringsarbete? I så fall skulle antalet nyvigda diakoner vara högre i de större städerna. Så är det emellertid inte. Om man tittar på diakoner vigda från 2005 och framåt finns inget samband mellan dessa och hur mycket aktivitet typförsamlingarna visar. Storstadsförsamlingarna har till och med lägst antal diakoner vigda från 2005, och landsbygdsförsamlingar högst antal.

Studien visar alltså att det finns en stor skillnad mellan stad och land när det gäller det sociala arbetet. Församlingarna i de större städerna har startat många nya verksamheter och vänt sig till nya målgrupper. De har dessutom betydligt fler verksamheter överlag. Aktiviteterna som diakonerna besöker under en vecka har dessutom ett annat fokus än det som prioriterades 1994. Arbetet med socialt utslagna är vanligare 2009, medan äldrearbetets dominans har avtagit (med undantag av gles- och landsbygdsförsamlingar). Det verkar som att det pågår en förändring i det sociala arbetet. Men varför verkar denna förändring framför allt ske i de större städerna och tätorterna? Varför är skillnaden så stor?

En pågående utredning om kyrkans organisation som Svenska kyrkan genomför visar att församlingarnas förutsättningar varierar mycket mellan stad och land.³⁵ Ett framträdande mönster är att befolkningen i glesbygd är gammal medan storstädernas

³⁴ Jämför man sedan detta med veckoaktiviteten i dessa kategorier kan man se att flyktingarbete var representativt räknat vanligare i veckoaktiviteterna än vad de var när diakonerna skulle skatta om det var prioriterat. Arbetet med hemlösa var däremot lägre representerat i veckoaktiviteterna.

³⁵ Den så kallade strukturutredningen undersöker effekten av församlingssammanslagningar och möjliga framtida sätt att organisera Svenska kyrkan. Den drivs av Svenska kyrkan på nationell nivå och beräknas vara klar 2011.

är yngre. Det förklarar förstås varför äldrearbetet är högre prioriterat i glesbygd och på landsbygd, men samtidigt var aktiviteten ändå under medel. Att landsbygdsförsamlingarna hade flest antal nyvigda diakoner hjälpte uppenbarligen inte för att det sociala arbetet skulle bli högre prioriterat ens bland den vanligaste målgruppen. Man kan också fråga sig varför kategorin större stad är mer aktiv än storstad i den här undersökningen. Den här studien får emellertid nöja sig med att konstatera att det finns en skillnad mellan stad och land i Svenska kyrkans sociala arbete. Att svara på varför skillnaden är så stor skulle kräva en helt egen undersökning.

Opinionsbildning

Innan kyrkan skiljdes från staten år 2000 fick man inte konkurrera med kommunen i frågor som ansågs vara samhällets ansvar, som till exempel att driva förskola eller missbruksvård. En anledning till att socialt utslagna prioriterades lågt kan alltså vara att det upplevdes som svårt att bedriva en verksamhet kring det utan att konkurrera med kommunen och därigenom bryta mot lagen. Å andra sidan skulle kyrkan i det läget ha kunnat arbeta för att hjälpa de svagaste genom opinionsbildning eller påverkansarbete gentemot exempelvis politiker. Det gjorde man dock inte, visar studien från 1994.³⁶ Den studien vände sig dessutom till tre olika grupper inom den kyrkliga organisationen, vilket sannolikt innebär att man kan utsluta att opinionsbildning på den tiden drevs av någon annan företrädare för församlingen. 2009 års undersökning vände sig enbart till församlingsdiakoner. Resultatet skulle därför möjligen ha kunnat se annorlunda ut om präster och kyrkorådsordföranden hade blivit inbjudna även denna gång. Samtidigt kan man konstatera att påverkansarbete knappt nämns av någon diakon. Om det bedrevs av någon annan inom församlingen borde det kanske ha syntts mer i materialet? Frågan får lämnas öppen. I enkäten ställdes ingen direkt fråga om påverkansarbete eller opinionsbildning, men det fanns å andra sidan många tillfällen att meddela även sådant som inte uttryckligen hade efterfrågats.

Nämns då inget påverkansarbete gentemot beslutsfattare eller allmänhet? Jo, inom ett område nämner faktiskt fem diakoner från tre olika stift att de har ägnat arbetstid åt opinionsbildning, nämligen i flykting- och integrationsfrågor. I Linköpings stift planerades för en stor manifestation om mänskliga rättigheter och en human flyktingpolitik. En diakon i ett stift som rymmer ett väldigt invandrartätt område uppgav att han hade deltagit i en liknande manifestation. I församlingsdiakonernas svar kan man se att kyrkan är relativt aktiv i flyktingfrågor. Att arbeta för flyktingar är jämförelsevis vanligt även i den typ av församlingar där den sociala aktiviteten brukar vara lägre.

Kan Svenska kyrkans tydliga ställningstagande i samband med Påskuppropet 2005 ha bidragit till att det upplevs som sanktionerat uppifrån att i kyrkans namn ta ställning i

³⁶ Att exempelvis påverka politiker att genomföra sociala reformer prioriterades lågt eller inte alls av sammanlagt 79 procent. Bäckström, 1994, s. 140. Man tänkte sig däremot att den sidan skulle utvecklas i framtiden (ibid., s 150-151).

just flykting- och integrationsfrågor?³⁷ Och i så fall, är det brist på stöd uppifrån som gör att få församlingsdiakoner i övrigt arbetar med att påverka beslutsfattare och allmänhet? Eller är det, mer specifikt, svårigheten att veta vad man kan säga ”i kyrkans namn”?

Med hänsyn tagen till en viss osäkerhet i materialet tycks påverkansarbete, det som ofta kallas profetisk eller politisk diakoni, alltså generellt sett inte höra till församlingsdiakonernas arbetsuppgifter. Det tycks inte heller vara något som andra församlingsföreträdare har tagit som sin uppgift. Det finns emellertid ytterligare några undantag. Ett exempel på påverkansarbete gentemot kommunen finns i Strängnäs stift, där kyrkan i ett pastorat aktivt har påverkat kommunens arbete med utsatta barn och unga genom att bekosta utbildning för två behandlingsassistenter som brann för att starta stödgrupper för barn till missbrukare. ”Sedan har vi som kyrka tryckt på kommunen att anställa dem, och för två år sedan startade Barn- och tonårsbyrå”, skriver diakonen som också poängterar att behandlingsassistenterna inte var kyrkans egna.

Om man söker på orden ”påverka”, ”opinion”, ”profetisk” samt ”politiker” i svarsdatat får man fem träffar. Samtliga rör politiker och de svarande är fyra personer, två av dem från Västerås stift. En av dem som tidigare svarat att de deltagit i manifestationer för en humanare flyktingpolitik skriver under frågan om vilka yrkesgrupper han samarbetat med att han bland annat har träffat politiker. En annan hade träffat politiker inom ramen för Kyrka-Arbetslivssamarbete, något som alltså inte rör påverkan. Men en diakon beskriver hur hon har arbetat som en röst gentemot kommunen. Genom att hämta styrka i sina diakonlöften och genom det nätverk hon ingår i har hon lyckats påverka kommunen trots bristande stöd från kyrkopolitiker som har uppdrag både i kyrkan och i kommunen.

”Tisdag kväll hade vi träff i församlingshemmet i [ett nätverk] inom [X] kommun. Vi har haft detta nätverk sedan 2004 till stöd för äldre, anhöriga och personal som kommit i kläm gentemot kommun, politiker och tjänstemän. Flera ärenden har lett till anmälningar till socialtjänst och länsstyrelse varvid kommunen fått kraftig kritik från tillsynsmyndigheter. Här har jag inte alltid stöd av kyrkans politiker, som också är kommunpolitiker. Vi bjuder in goda föreläsare, goda förebilder med mera. [...] Vi har inga ekonomiska resurser och föreläsare kommer gratis. Varje år i december delar vi ut [ett pris] till en person eller personer som haft positiv betydelse för våra äldre. Jag har mina diakonlöften att vila i för att stå upp för svaga och utsatta och ge orättvisor röst”, skriver diakonen.

Om kyrkan vill undvika att ta över för mycket av samhällets ansvar men samtidig vara en röst för de svaga finns alltså en till synes outnyttjad möjlighet att utveckla arbetet med opinionsbildning. I sådana fall finns det några frågor som kan behöva belysas närmare. Hur ska en diakon som vill kritisera den kommunala makten förhålla sig om

³⁷ Påskuppropet drevs av Sveriges Kristna Råd men Svenska kyrkans ärkebiskop, KG Hammar, blev en talesperson i medierna. Under hösten 2008 beslutade kyrkomötet att intensifiera arbetet med migrationsfrågorna. SKR har efter det tagit fram skriften ”Detta vill vi! Kyrkorna och migrationsfrågorna” (2009), där man bland annat kräver att asylsökande ska behandlas human och att Sverige ska vara en fristad för skyddsbehövande. Att ta ställning för en human flyktingpolitik i kyrkans namn kan alltså ses som sanktionerat både från kyrkopolitiker och teologer.

kommunens makthavare också återfinns bland dem som bestämmer över den organisation som diakonen själv säger sig företräda? Finns det ett behov av att diskutera mandatet att tala i Svenska kyrkans namn? Avstår en diakon (eller annan anställd) från att kritisera exempelvis nedskärningar inom socialtjänsten om en av dem som företräder kyrkan i beslutande organ samtidigt som kommunalpolitiker är medansvarig för den situation diakonen i fråga vill kritisera i kyrkans namn?

Vilken roll ska kyrkan ha i förhållande till samhällets ansvar?

I en kommentar till frågan om församlingen har någon prioriterad verksamhet skriver en kvinna i Lunds stift: ”I listan ovan [dvs svarsalternativen] ser jag mycket av det som kommunen redan erbjuder via skola, vård och omsorg. I vår verksamhet riktar vi in oss på sådant som samhället inte erbjuder. Vi är därmed ett stöd och komplement till det som samhället erbjuder. Jag saknar många av de verksamheter som kyrkan är unik på som Kristi kyrka, det vill säga alla de vanliga uppgifter som vi som kyrka erbjuder och stödjer våra församlingsbor i. Det kan vara soppluncher med inledande sopplunch [sic], temakvällar om tro och liv, grupp som arbetar med bibliska figurer, konfirmander, olika slags gudstjänster, andakt på äldreboendet, musikgudstjänster, öppet hus för daglediga, frivilliga medarbetare, internationell grupp, utdelning av julblommor ... Listan ovan får mer en inriktning på att vi har det som samhället redan är bra på och därför samarbetar vi i stället med de lokala aktörerna men startar inga egna öppna förskolor, äldreboende, förskolor, fritidsgårdar för ungdomar osv.”

Vilken roll kyrkan ska ha i förhållande till samhällets ansvar är en fråga som ofta återkommer när kyrkans sociala arbete diskuteras. Det tas bland annat upp i Elisabeth Hjalmarssons reflektionsinriktade antologi om kyrkans sociala roll i 2000-talets Sverige.³⁸ Anders Bäckström beskriver hur den kyrkligt baserade omsorgen blev allt mer överflödigt då välfärdsstaten utvecklades.³⁹ Han tar upp att kyrkan inte heller fick konkurrera med kommunen i sådant som var samhällets ansvar (i och med att det skulle ha inneburit dubbelbeskattning), något som i sig bidrog till bodelningen mellan religion och samhälle. Nu har emellertid kyrkan skiljts från staten och kan fritt erbjuda egen verksamhet även rörande sådant som i första hand ska tillgodoses av kommunen. Samtidigt blir idealet om välfärdsstaten allt mer ansträngt. När Bäckström jämför situationen som den ser ut i dag med studier från 1990-talet påpekar han att åtskillnaden mellan religion och samhälle som präglade 90-talsundersökningarna till viss del består. ”Men samtidigt ökar det nya utanförskapet i det globala konsumtionssamhället”, skriver han, och då efterfrågas kyrkan som ”röstbärande faktor i samhället”.⁴⁰

³⁸ Elisabeth Hjalmarsson (red.), *Nya möjligheter – Svenska kyrkans sociala roll i 2000-talets Sverige* (Svenska kyrkan 2009), 2009.

³⁹ Bäckström, i *ibid.*, s. 42.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 50.

Avslutning

Den här studien har gett en bild av det sociala arbete kyrkan bedriver genom församlingsdiakonerna. Den har visat på en stor bredd i aktiviteterna och en viss förskjutning i vilket fokus arbetet har. Satsningarna på socialt utsatta tycks ha ökat medan diakonernas deltagande i barngrupper har minskat. Att svara på varför denna förändring har skett ligger inte inom den här studiens område, men det finns förmodligen flera skäl. En anledning till att deltagandet i barngrupper har minskat kan vara att diakonutbildningen under 90-talet blev mycket mer karitativt inriktad. Arbetet med barngrupper togs i hög grad över av pedagoger. (Det är alltså inte barnverksamheten i sig som har minskat.) Att satsningarna på socialt utsatta har ökat kan också tänkas ha samband med de ändrade kraven på diakonernas utbildning. Men en del av det beror sannolikt också på att kyrkan skiljdes från staten år 2000 och därigenom fick större möjlighet att erbjuda egna verksamheter även på välfärdsområdet. Inomkyrkligt har det dessutom förts en debatt om vilken inriktning den diakonala verksamheten ska ha.

Den här studien av församlingsdiakonernas sociala arbete har också visat på en skillnad mellan stad och land. Däremot kan den inte säga något om *varför* det är så stor skillnad. Gäller skillnaden bara det sociala arbetet? Är det enbart en följd av tendensen att unga flyttar från landsbygden eller finns det andra orsaker? Kan man minska denna skillnad?

Ett utökat arbete med opinionsbildning och påverkansarbete gentemot makthavare skulle kunna vara en möjlighet för Svenska kyrkan att vara en röst för de svaga och utsatta utan att inkräkta på samhällets ansvar. Om Svenska kyrkan skulle satsa på opinionsbildning och påverkan skulle kyrkan på lokal nivå förmodligen ha nytta av att regelbundet granska kommun- och landstingsbudgetar tidigt i framtagandeprocesserna för att kunna komma med synpunkter om de förslag som förs fram påverkar utsatta grupper negativt. Det framkom dessutom i studien att diakonerna inte tycks arbeta förberedande när det gäller behov av ekonomiskt bistånd. 85 procent av församlingarna delar ut stöd på uppskattningsvis 60 miljoner kronor, men ingenstans nämns att någon i förväg försökte bedöma vilket behov som skulle komma att behövas. Även om det inte var en uppgift för just församlingsdiakonerna att svara på borde det kanske ha framkommit om ett sådant arbete gjordes på annan nivå. Om kyrkan skulle identifiera budgetposter som kan komma att beröra den egna verksamheten, såsom neddragningar inom psykiatrin eller socialtjänsten, skulle man kunna ha beredskap om trycket på kyrkans hjälparbete ökar.

I ett läge där välfärden minskar kan man också tänka sig att samarbetet med ideella personer och andra yrkesgrupper än kollegor behöver utvecklas än mer. Endast femton procent av diakonerna i denna studie uppger att de samarbetar med andra yrkesgrupper i samhället (inklusive frivilliga). Vissa församlingar anmäler ideella arbeten genom Volontärbyrån. Det finns förstås andra sätt att organisera frivilligarbete, men ibland kan det kräva mer administration än vad församlingarna har resurser till. En förenklad metod för att rekrytera och organisera volontärer skulle kunna innebära större möjligheter för församlingarna att se ideellt arbete som ett lockande erbjudande, samtidigt som det skulle göra det lättare för volontärerna. Genom att erbjuda en ram för den som vill göra en god gärning skulle kyrkan kunna ta

vara på människors längtan efter gemenskap och att göra gott för andra i högre grad än vad som tycks vara fallet i dag, samtidigt som man får extrahänder till församlingens verksamhet. Med en krympande ekonomi och ökat tryck på hjälpverksamheten kommer behovet förmodligen också att vara större från församlingens sida framöver.

Litteraturförteckning

Blennberger, Erik, och Hansson, Mats J, "Vad menas med diakoni?" i *Diakoni: tolkning, historik och praktik*, av Erik Blennberger och Mats J Hansson (red.), (Stockholm, Verbum), 2008.

Bäckström, mfl, *För att tjäna. En studie av diakoniuppfattningar hos kyrkliga befattningshavare* (Uppsala: Svenska kyrkans utredningar 1994:1), 1994.

Engel, Charlotte, *Svenska kyrkans sociala arbete- för vem och varför? En religionssociologisk studie av ett diakonalt dilemma* (Ersta Sköndal och Uppsala universitet), 2006.

Hjalmarsson, Elisabeth (red.), *Nya möjligheter – Svenska kyrkans sociala roll i 2000-talets Sverige* (Svenska kyrkan 2009), 2009.

Karlsson, Magnus, *Själv men inte ensam- om självhjälpsgrupper i Sverige*, diss., Stockholms socialhögskola, (2002).

Lindén, Daniel, *En studie av diakoniuppfattningar hos diakoner och kyrkoherdar*. Uppsala: Diakonivetenskapliga institutet (2003).

Norén, Maria, "Vad är socialt arbete? En studie av begreppet socialt arbete i teori och praktik", C-uppsats, Göteborgs universitet (2009).

Övriga källor:

Volontärbyrån

Socialtjänstlag 2001:543

Svenska kyrkans statistikdatabas

Svenska kyrkans matrikel 2009

Nyckeln till Svenska kyrkan- verksamhet och ekonomi 2000